Ꭲ. Ნ. ᲗᲐᲫᲐᲘᲨᲕᲘᲚᲘ

V. Jabel

ᲡᲐᲘᲡᲢᲝᲠᲘᲝ ᲛᲐᲡᲐᲚᲐᲜᲘ

ᲬᲘᲒᲜᲐᲙᲘ ᲛᲔᲝᲠᲔ

I. რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა.

II. მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან და შენიშვნანი ამ ცნობების შესახებ.

III. ჟამ-გულანი № 381 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა.

IV. ჟამ-გულანი № 342 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა.

V. მეფის გიორგის ძის დავით ბატონიშვილის ხელით დაწერილი ქრონოლოგიური ნუსხა.

ᲢᲤᲘᲚᲘᲡᲘ
ელექტრო-მბეჭდავი Ს. Მ. ᲚᲝᲡᲐᲑᲔᲠᲘᲫᲘᲡᲐ, მოსკოვის ქ., საკ. სახ. № 5.
1913

ე. ს. თაყაიშვილი.

სასკოლო მასალანი

ОК 625/3

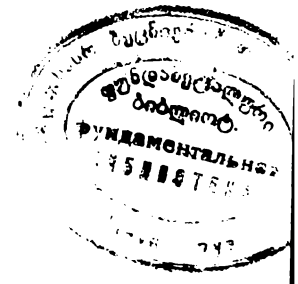

თბილისი
ელექტრომბეჭ. ს. მ. ლოსაბერიძისა, საკუთ. სახ. მოსკოვის ქ. № 5.
1912

ამოღებულია ძველი საქართველოს მე-II ტომიდან.

საისტორიო მასალანი

I

რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლნია იერუსალიმის პატრიარხს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიაში *).

დოსითეოსი ნოტარა დაიბადა 1641 წელს, 1-ელ მაისს, არახოვში, ბელოპონესში, დიაკონათ ეკურთხა 1657 წელს და მსახურებდა იერუსალიმის პატრიარხს **პაისის** კონსტანტინეპოლში. **პაისისთან** ერთათ მან შემოიარა შავი ზღვის მხარეები და მდინარე დუნაის მიდამოები შემოწირულების შესაკრებათ. პაისი გადაიცვალა 1660 წელს, რომლის შემდეგ იერუსალიმის პატრიარხათ აირჩიეს **ნეკტარი**. ნექტარის არჩევაში დიდი მონაწილეობა მიიღო დოსითეოსმა. **ნექტარიმ დოსითეოსი** აკურთხა კესარიის მიტროპოლიტათ და ანდობდა მას მრავალ საქმეებს ასასრულებლათ. **1669 წელს** დოსიეოსი აკურთხეს იერუსალიმის პატრიარხათ. დოსითეოსი იყო ძრიელ მხნე და მასთან დიდათ განათლებული კაცი. მან დიდი ღვაწლი დასდო არა თუ იერუსალიმის საპატრიარხოს, არამედ საზოგადოთ მართლმადიდებელ სარწმუნოებას და მთელ აღმოსავლეთს. იმ დროს იერუსალიმში ქრისტეს საფლავს დიდი ვალი ედვა—83,000 გროსამდის. საჭირო იყო ამ ფულის შეგროვება და წმიდა საფლავის გამოხსნა. ამიტომ დოსითეოსმა დაიწყო მოგზაურობა შორეულს სამართლმადიდებლო მხარეებში. მან ოითქმის ნახევარი თავის სიცოცხლე მოგზაურობაში გაატარა. ეს საუცხოო მხნეობის ადამიანი ყველაფერს ასწრობდა: კიდეც მოგზაურობდა, ფულებსაც კრებდა, მრავალ სხვა და სხვა თხზულებებს სწერდა, სასტიკ ბრძოლას უწევდა ლათინებს და სომხებს, რომელნიც წმიდა ადგილებს აცლიდენ ხელიდან მართლმადიდებლებს; ხან

*) წაკითხული იყო საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებაზე 13 თებერვალს 1912 წ.

ეშურებოდა კონსტანტინეპოლში და ადრიანოპოლში, რომ თავიდან აეცილებია ცილისწამებანი, ხან ესწრობოდა სხვა და სხვა კრებებს და უოველი სასულიერო საგნის გადაწყვეტაში პირველი ადგილი ეჭირა. სადაც თვით ვერ მივიდოდა, წერილებით და ეპისტოლებით ჭქონდა გავლენა. სხვათა შორის რჩევას აძლევდა რუსეთის ხელმწიფეს პეტრე დიდს საეკლესიო რეფორმების შემოღებაში. მის დროს შესდგა იერუსალიმის კრება 1672 წლისა, რომელმაც გამოიმუშავა სამართლმადიდებელო სჯულის აღსარება, რომელსაც დღემდისაც დიდათ ეფასებს მართლმადიდებელთა ეკლესია. დოსითეოსმა დიდი პატივი დაიმსახურა და გადაიცვალა კონსტანტინეპოლში 7 თებერვალს 1707 წელს*).

პატრიარხ დოსითეოსმა მრავალი თხზულება დასტოვა, მათ შორის პირველი ადგილი უჭირავს „იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორია“-ს, რომლის ბერძნული ტექსტი დაიბეჭდა **ბუხარესტში** 1715 წელს. დოსითეოსი ორჯერ იყო საქართველოში, კარგად იცოდა მდგომარეობა ქართველთა სამეფოებისა და ქართველთა მეფეებისა, ხშირი მიწერ-მოწერა ჭქონდა მეფეებთან და მთავრებთან, ხან ფულს სთხოვდა მათ, ხან ამხნევებდა, ხან დარიგებას აძლევდა სჯულის შესახებ. ამ მიწერ-მოწერიდან ჯერ-ჯერობით ხუთი წერილია ცნობილი. მათი რუსული თარგმანი დაბეჭდილია „Духовный Вѣстникъ“-ში ბლატონ იოსელიანის მიერ 1866 წელს. თარგმანი ეკუთვნის არქიმანდრიტ პორფირი უსპენსკის.

პირველი წერილი დაწერილია ადრიანოპოლში 1699 წელს, მარტში. ამ წერილში ვრცლათ მოთხრობილია ისტორია ქართველთა ჯვარის მონასტრისა იერუსალიმის მახლობლათ, თუ როგორ იყო დავალიანებული და შეეიწროებული თათრებისაგან. დოსითეოსს გამოუყიდია მონასტერი და მისი მამულები, გაუსტუმრებია ყველა ვალები, გუთავისუფლებია დაგირავებული ნივთები და ავეჯი. დოსითეოსი სთხოვს ქართველებს და ქართველ მეფეებს გადასწყვიტონ ეს ვალი 94,000 პიასტრი.

---

*) იხ. Православная богословская энциклопедія подъ редакціей А. П. Лопухина, т. V. стр. 27.

მეორე წერილი მიმართულია მეფე ერეკლე პირველისადმი ანუ ნაზარ-ალი-ხანისადმი, რომელმაც მუსულმანობა მიიღო სპარსეთში 1676 წლის ახლო ხანებში, გადაიცვალა 1710 წელს. ამ წერილში დოსითეოსი მოგვითხრობს, თუ როგორი დიდი გაჭირვება ჰქონდათ ქართველებს და ქართველ მეფეებს თათრებზე და ეგვიპტის მამელიუკებზე, როგორ არა ერთხელ გადაარჩინეს მათ იერუსალიმის ეკლესიები თათრების აკლებისაგან, როგორ უფლიდენ და ამდიდრებდენ ამ ეკლესიებს ქართველი მეფეები ვახტანგ გურგასალიდან დაწყებული და შემდეგი მეფეები ბაგრატიონთა შთამომავლობისა. მოაგონებს ერეკლეს, თუ როგორ ესტუმრა პაპა მისს მეფე თეიმურაზ I-ს თეოფანე პატრიარხი, როგორ კარგათ მიიღო მან პატრიარხი, როგორ გაუმასპინძლდა და მისცა დიდი ფული, რომლითაც პატრიარხმა გაისტუმრა ვალი ჯვარის მონასტრისა. ამცნევს, რომ მისი დედის გასვენებულის ელენეს ხელით(?) მან ერთხელ გამოუგზავნა ისპაჰანიდან ჯვარის მონასტერს 1667 პიასტრი, მეორეჯელ 1000 პიასტრი და მისმა კაცებმაც გამოუგზავნეს ფულები და ნივთები, ამიტომ დოსითეოსი სთხოვს ერეკლე პირველს, კვლავ არ დაივიწყოს იერუსალიმი, გამოუგზავნოს შემოწირულობა არა თუ მარტო მონასხსენებლათ, არამედ რომელიმე ქართველთ მონასტრის გასაჭირებლათ, ისე როგორც ქსნის ერისთავმა არხიმანდრიტმა იოსებმა, თანამედროვემ დოსითეოსისამ, განაახლა მონასტერი წმიდათა თეოდორეთა, ელენე დედოფალმა, ლეონ დადიანის მეუღლემ (1611—1657), განაახლა წმიდა ნიკოლოზის სავანე; ჯვარის მონასტერი განაახლა და მოახატვინა თვით ლეონ დადიანმა, აბრაამის მონასტერი ძირიანათ აღადგინა გიორგი აბაშიძემ. ამის მსგავსი რამე შენც გააკეთო, დასძენს დოსითეოსი. ამასთანავე პატრიარხი დოსითეოსი უჩივის ჯვარის მამის წინამძღვარს გაბრიელს, რომელიც განაწესა ნიკოლოზ კათალიკოსმა ამიდაჰვარმა, გივის ძმამ (კათალიკოსათ აკურთხეს დომენტის შემდეგ 1675 წ.). არ არის კმაყოფილი შემდეგი წინამძღვარის არსენისაც, რომელიც გამოუცვლია კათალიკოსს იოანნე დიასამიძეს. ესენი არ იყვნენ სათნოიანი ადამიანები და ვალში ჩაგდეს მონასტერიო და სხვ.

მესამე წერილი გამოგზავნილია ადრიანოპოლიდან სეკტემბერში 1701 წლისა. დოსითეოსი სწერს იმერეთის და აფხაზეთის კათალი-

კოზს გიორგის, ნუ დაუშლი და ნება დართე, რომ გიორგი დიპარტიანმა (ჩიქოვანმა, ეხლანდელი დადიანების წინაპარმა) შეირთოს გიორგი აბაშიძის ქალი თამარიო, თუმცა თამარი დიპარტიანის ნათლული იყო. დოსითეოსი სწერს, გიორგი დიპარტიანს მარტო მირონი უცხია თამარისათვისო და წყლით მომნათლელი მას სხვა ჭყოლიაო, ამიტომ თამარის ცოლათ შერთვას ნუ დაუშლი, რომ ეს ორი სახლი, აბაშიძე და დიპარტიანი, ერთმანეთში მშვიდობით იყვნენო. ამასთანავე დოსითეოსი სთხოვს კათალიკოსს მოახდინოს საეკლესიო კრება და აუკრძალოს ყველას ტყვის გაყიდვა.

მეოთხე წერილი გამოგზავნილია 1706 წელს ივნისში ვახტანგ მეექვსისადმი. წერილში ვრცლათ მოთხრობილია ისტორია და მდგომარეობა ჯვარის მონასტრისა, კათალიკოსის დომენტი II-ის (1660—1675) მოგზაურობა იერუსალიმში და სხვა. ბოლოს ვახტანგს ბასუხს აძლევს შეკითხვაზე, თუ როგორ მოიქცეს ვახტანგი: სპარსეთის შაჰი მას სთხოვს ტყვეებს; არ გაუგზავნოს, შაჰი აოხრებს საქართველოს, და გაუგზავნოს, ტყვეებს ამაჭმადიანებს შაჰი და მიი ცოდვაში ვარდება მეფე. დოსითეოსი ასეთ რჩევას აძლევს: მეტი ჯანი არ არის, უნდა გაუგზავნოო, მაგრამ შეტ ერთგულებას ნუ გამოიჩენ ამ გაგზავნაშიო, იმდენი გაუგზავნე, რომ ნაკლების გაგზავნა ადარ შეიძლებოდესო. ამასთანავე დოსითეოსი სთხოვს ვახტანგს, ლათინთა მღვდლები განაძევოს ტფილისიდან. ლათინები ბევრათ უფრო მავნე არიან მართლმადიდებელთათვის, ვიდრე სომხებიო.

მეხუთე წერილი წარმოადგენს ბირობის სიგელს, რომელსაც დოსითეოსი აძლევს მთელ საქართველოს. ეს სიგელი დაწერილია კონსტანტინეპოლში 1706 წელს, ივლისში. აქ დოსითეოსი მოგვითხრობს, რომ ჯვარის მონასტერი და ყველა სხვა ქართველთა მონასტრები დავალიანებულები იყვნენ და მიტოვებულნი 40 წლის განმავლობაში და კინაღამ თლათ არ დაინგრენო. ლათინებს და სომხებს უნდოდათ მათი შეძენა მევალეებისაგან, მაგრამ ჩვენ სამმა ბერი შევკარითო, ესე იგი, მე დოსითეოსმა, მეფე გიორგიმ და მისმა ძმამ ბატონმა ლევანმან. ჩემი იყო შრომა და მათი თეულებიო. ყველა მონასტრები ამოვიგეთო, ვალიდან გავათავისუფლეთ და ქართველებს ჩავაბარეთო. ეს მონასტრები არიან: ჯვარისა, წმინდა ნიკოლოზისა,

წმიდათა თეოდორეთა, წმ. ვასილისა, წმ. ანნასი და წმიდა გიორგისა ებრაელების უბანში. ამ მონასტრების სრული უფალნი ივერიელები არიანო, არავის ნება არა აქვს გაუდაოს და მათ საქმეში ჩაერიოსო. ეველა ვალი და ხარჯი მათი გადაწყვეტილიაო. ბერძნის პატრიარხს მათზე არავითარი უფლება არა აქვს ძმობისა და ერთობის მეტიო. შემდეგ წუევლა არის, ვინც ეს განჩინება და პირობა შეცვალოსო.

თუმცა დოსითეოსი მომხრე ლ მეგობარი იყო ქართველებისა, მაგრამ ავათ იხსენიებს ერთ შესანიშნავ ქართველ მოღვაწეს იმ დროისას. ეს მოღვაწე არის ნიკოლოზ ანუ, ბერობაში, ნიკიფორე ჩოლაყაშვილი, ომან ჩოლაყაშვილის შვილი. ნიკოლოზი ძრიელ განათლებული კაცი იყო. იცოდა შვიდი უცხო ენა, მოგზაურობდა ევროპაში, აზიაში და აფრიკაში. სხვათა შორის ის იყო ოსმალეთში, ავსტრიაში, გერმანიაში, შვეიცარიაში, ვენეციაში, რომში, ისპანიაში, სოფრანგეთში და ინგლისში. როდესაც ბერათ შესდგა, წინამძღვარი იყო მცხეთისა და მეტეხის ეკლესიისა ტფილისში, მოძღვართ-მოძღვრად ითვლებოდა კახეთისა, მერმე არქიმანდრიტათ იყო კოტხერის მონასტერში სამეგრელოში, ლევან დადიანის დროს, და იქაც დიდი პატივი და სახელი დაიმსახურა. შემდეგ წინამძღვარი იყო იერუსალიმში ჯვარის მონასტრისა და გოლგოთისა. თეიმურაზ I დიდათ ათვასებდა ამ ჯკვიანს, გამოცდილს და მამულისათვის ერთგულ ქართველს და გზავნიდა მას სხვა და სხვა ქვეყნებში ელჩად. სხვათა შორის ის სამჯერ იყო გაგზავნილი რუსეთში მეფე მიხეილ თეოდორეს ძესთან და ოორმეტჯერ სხვა სახელმწიფოებში დიპლომატიური მინდობილობით და ყოველთვის კარგათ ასრულებდა თავის მოვალეობას. 1635 წელს ნიკიფორე მიტროპოლიტათ უნდა ეკურთხებინათ. ნიკიფორემ ითხოვა, რომ მისთვის ნება მიეცათ იერუსალიმში წასვლისა და იქ კურთხევისა, მაგრამ თეიმურაზ მეფემ სთხოვა დარჩენილიყო, რადგანაც ასეთი სასარგებლო კაცის მოშორება მისთვის იმ დროს მძიმე იყო. როდესაც ბოლო დროს ნიკიფორე წავიდა იერუსალიმში და იქ დაბინავდა (1643—1648 წწ.), დიდი პატივი, სიყვარული და გავლენა დაიმსახურა. ის ისე დაიახლოვა და შეიყვარა იერუსალიმის პატრიარხმა **თეოფანემ**, რომ მან ნიკიფორე თავის

მოადგილეთ დანიშნა სიკვდილის წინ 1645 წ. მაგრამ სხვა ბერძნის სამღვდელოება ვერ შეურიგდა აზრს, რომ მათ პატრიარხთა ქართველი ჰყოლოდათ და ნიკიფორე არ დაამტკიცეს პატრიარხად.

დოსითეოსი ამბობს, რომ ჯვარის მონასტრის დავალიანება ნიკიფორეს და მისი დაუნებებული მოადგილეების ბრალია, ის თრანგთა შორის მოგზაურობდაო, გარეგანთა იეო მარტო ბერიო, თორემ ისე ამპარტავანი და ბოროტი კაცი იეოო.

ჩვენ კი დანამდვილებით ვიცით, რომ ნიკიფორეს მოღვაწეობა იერუსალიმში ძრიელ თვალსაჩინო იეო. მან, სხვათა შორის, მოახატვინა და გაამშვენა ჯვარის მონასტერი 1643 წელს.

საზოგადოთ ჯვარის მონასტერი ძრიელ მკვიდრთ შეაკეია და გაამშვენიერა ნიკიფორემ და შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში[1]). ბოლო დროს რომში იეო. იქ, როგორც ამბობენ, კათალიკოსობა მიიღო და იქვე გადაიცვალა ნიკიფორე ირბახად წოდებული. ჯერ კიდევ, როდესაც პირველათ იეო რომში 1627—1628 წლებში, იმეცადინა და იქ პირველათ ქართული ასოებით დაიბეჭდა 1629 წ. ქართულ-იტალიანური ლექსიკონი და ლოცვანი. ლექსიკონი შედგენილი იეო სტეფანე პოლინის მიერ ნიკიფორე ირბახის დახმარებით[2]).

როგორც მოვიხსენიეთ პატრიარხი დოსითეოსი ორჯერ იეო საქართველოში. პირველათ 1658—1659 წლებში იერუსალიმის პატრიარხის პაისის თანამხლებელათ და მეორეთ 1681—1683 წლებში, როდესაც თვითონ იეო პატრიარხათ[1]). დოსითეოსი ბევრ ცნობებს გვაძლევს საქართველოს შესახებ თავის „იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიაში". ეს ცნობები საუკეთესო მასალაა სარწმუნოების და ზნეობის შესწავლათ საქართველოს ხალხისა მე-XVII საუკუნეში. ამ თხზულებას ბრბოსემ დიდი ხანია მიაქცია ყურადღება და 1839

---

[1]) იხ. Цагарели, Памятники грузинской старины въ Святой землѣ и на Синаѣ 66—100.

[2]) იხ. მღვდელი მიხაილ თამარაშვილის: „ისტორია კათალიკოსობისა ქართველთა შორის" და „d'Église Géorgienne". ამ ორ წიგნში შეკრებილია დიდი მასალა ნიკიფორე ირბახის მოღვაწეობის შესახებ დასავლეთ ევროპაში და შესახებ მისი განწყობილებისა კათოლიკებისადმი. უკანასკნელ შრომაში პორტრეტიც არის ნიკიფორესი.

წელს ერთათ შეკრიბა და თვრანგულათ გამოაქვეყნა დოსითეოსის ცნობები საქართველოს შესახებ [1]). დიდ ყურადღებას აქცევს და ბევრ ცნობებს გვაძლევს დოსითეოსი საქართველოს ისტორიის შესახებ და აგრეთვე შესახებ ისტორიისა საქართველოს მოსაძღვრე ხალხებისა. ჩვენ ამ ჟამად გვაინტერესებს ცნობები ათხაზეთის ისტორიის შესახებ. დოსითეოსს მოჰყავს შთამომავლობითი სია ათხაზეთის მეფეებისა და ზოგიერთის შესახებ უჩვენებს, თუ რამდენი წელი იმეფა. ამასთანავე დოსითეოსი დასძენს, რომ მან ეს ცნობები ამოსწერა ბაგრატ მეფის მიერ შედგენილის „ათხაზეთის ისტორიისაგან". დღემდის ჩვენ არაეთარი ცნობა არა გვქონდა ამ ისტორიის ქართული დედნის შესახებ. ეგზა მკვლევარი მწუხარებას აცხადებდა, რომ ,,ათხაზეთის ისტორია ბაგრატისა'' დაკარგულა, ანუ ჯერ არ აღმოჩენილა.

მაგალითათ, ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე ვახუშტი ბატონიშვილის ისტორიის წინასიტყვაობაში ჩამოგვითვლის რა საქართველოს ისტორიის წყაროებს, სხვათა შორის, დასძენს:

,,ზემოხსენებულ ცნობათა გარდა ჩვენამდე მოაღწეია სხვა ცნობათაც ძველ ქართულ წყაროებზე, რომელნიც არ ვიცით, სად იპოვებიან, კერძო სახლებში თუ მონასტრების წიგთ-საცავებში. მაგალითებრ, სად არის ბაგრატ მეფისაგან მე-X საუკუნეში შედგენილი ,,ათხაზეთის ისტორია'', საიდამაც იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს მე-XVII საუკუნეში ადგილობრივ გამოუკრეფია თავის ცნობები და რომელნიც აქ იქ ქართველის ცხოვრების ცნობათაგან გასხვავებიან!''

ეხლა ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, ეს ისტორია, თუ ეს ისტორიათ ჩაითვლება, ხელში გვაქვს, ესე იგი ხელში გვაქვს ქართული ტექსტი იმისი, რასაც დოსითეოსი უწოდებს ,,ათხაზეთის ისტორიას ბაგრატ მეფისა'' და რითაც მას სავსებით უსარგებლია.

ჩვენ ვიპოვნეთ ერთი ხელთნაწერი, რომელიც წარმოადგენს კრებულს სხვა და სხვა ნაწერებისას, უმეტეს შემთხვევაში საეკლესიო ხასიათისას.

---

[1]) De l'état religieux et politique de la Géorgie jusqu'au XVII siecle, par M. Brosset. Bull. Scient. t. V 1839.

ცნობები ხელთნაწერის შესახებ.

კრებული სხვა და სხვა ნაწერებისა, 8,5×22 სანტ., ხის შავ ტყავ გადაკრულ ყდაში, შესდგება სხვა და სხვა ერთათ შეკრულ რვეულებისგან. უმეტესი ნაწილი რვეულებისა ერთი პირისგან არის გადაწერილი, მაგრამ არა ერთ დროს, არამედ სხვა და სხვა წლებში, დაახლოებით 1763 წლიდან 1793 წლამდის. ასე რომ მთელი კრებული ეკუთვნის მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარს. შიგა და შიგ მოიპოვება სხვა ხელით ნაწერი რვეულებიც. უმეტესი ნაწილი ნაწერია ნუსხა მხედრულის ხელით, ორი რველი ნაწერია ნუსხა ხუცურით. უმეტესი ნაწილი რვეულებისა, როგორც სჩანს, გადაწერილია მღვდელ-მონაზონის **გერმანეს** მიერ. შეიცავს შემდეგ სტატიებს:

1. **ათნი მცნებანი,** რომელნი მიეცნეს მოსეს ღ^ათის მხილველსა, თითითა ღ^აისათა წერილნი, რ^ანი თანა გვაძს უ^ათა ქ^აანეთა დამარხვად: უპირველესი სათნოებანი; მადლნი სულისა წმიდისანი; საიდუმლონი წ^აი^ას ეკლესიისანი; მსოფლიონი კრებანი; შვიდნი მომაკვდინებელნი ცოდვანი; ცოდვანი, რომელნი აღძრვენ ღ^ას რისხვად; სულისა წმიდისა მიმართ წინააღმდგომნი ცოდვანი; ცხრანი ნეტარებანი; მეორედ მოსლვას კითხვა უ^აისაგან უ^ათა კაცთა. სულ ჩამოთვლილნი სტატიები შეიცავენ ორ ფურცელს.

2. თთუ^ბესა იანვარსა კ^ბ **ცხოვრება** წ^აისა და საკვირველთ მოქმედისა **ტიმოთესი.**

3. ცხოვრება სიმეონ (ს^ან) მესვეტისა.

4. სვინაქსარისაგან სიტყვანი სულთა სარგებელნი. ბოლოს სხვა და სხვა რეცეპტები თაგვების დაფრთხობის შესახებ და სხვა. ეს სტატია შეიცავს ცალკე რვეულს.

5. ხრონოდრაფისაგან ამოღებული სიტყვები, ხუცური ხელით ნაწერი თავში და შემდეგ მხედრულათ. ცალკე რვეული.

6. ცხოვრება წ^აისა სპირიდონისა.

7. ცნობები ქართველ მთარგმნელების შესახებ: იოანე გრძელისძე, იოანე მამა ეფთვიმისა (წმიდა ეფთვიმი ქ^აეს აქვთ ყბ, 92(?) ბაგრატ ბაგრატოვნის მეფობასა), არსენი ნინოწმინდელ ეპისკოპოსი, ღირსი იოანე ხახულელი და ოქროპირი, ნეტარი ბერი გრიგოლ ახა-

ლი აბრაჰამ. ზაქარია მირდატის ძე (შირდატის ძე?), არსენი, გიორგი (გიორგი შეუენებული, ქეს აქეთ 68(?), გიორგი მთაწმინდელი, იოანე პეტრიკ უოფილი, გიორგი ოლთისელი, სტეფანე, დიდი ილარიონ თვალელი, მოძღვარი გიორგისა, ბასილი ბაგრატის ძე ხახულს მყოფი, პეტრიწი ფილოსოფოსი, ეფრემ მცირე, თეოფილე, არსენი იუალთოელი და იოანე ტაიწის ძე. ესე ოთხნივე დავით ალმაშენებელის ჟამს იყვნენ.

8. შვიდი ხარისხი მღვდელობისა.

9. ცნობები ქვეყნის ზომების შესახებ, ზღვის და ხმელეთისა.

10. ლეგენდა შაჰაბაზის ჯადო ცოლის შესახებ.

11. სახელები წინასწარმეტყველებისა, მოციქულთა, მამათ-მთავართა, იესო ქრისტეს 70 მოწაფეთა, ცნობები თუ რამდენი იცოცხლეს მამათ-მთავართა, თორმეტთ ბურჯთა ვარსკვლავთა სახელები.

12. ქართლის ცხოვრებაში სახმარების გეოგრაფიულის სახელების ახსნა თანხმად ქართლის ცხოვრების შენიშვნებისა[1]).

13. ცნობები შოთლიო კრებათა შესახებ.

14. ანნა დედოფლის საფლავის წარწერა, ანუ დასაწერად გამზადებული ეპიტაფია, რომელიც აქვე მოგვყავს:

[წარწერა] ანნა[2]) დედოფლის საფლავისა (ლოცვამან ანნა).
მიწითნო წერით, გეტყვი მიწამე უტყვი.
სძლად მაგო მაგმან მტილსა სადავითოსა:
მითნო თან კორცად. ირაკლი მეფე პანკრატით.
ოთხ წელ საშრომნოდ. ყვავნა დიდუფლობამან,
ათ ცხრამეტ წლისა. დამწიხნა ძვალთ განმშიშვლემან:.
დავყვავილონდი. ვარდი მეცა სიტყვითი.
ცხედარსა ზედა. სოლომონითურსა.

---

[1]) ასეთი განმარტებანი სამეგრელოს თავადის ვარიანტიდან იხილე ჩემს გამოცემაში: Описанія рукописей общества грамотности, т. I, стр. 425—426.

[2]) ანნა იყო ზაალ აბაშიძის ასული, მეორე ცოლი მეფის ირაკლი მეორისა, რომელზედაც ირაკლიმ იქორწინა 1745 წელს. ანნა გადაიცვალა ექვს თუ შვიდ დეკემბერს 1749 წელს და დამარხულია მცხეთაში. ანნა იყო დედა გიორგი მეთორმეტისა. ეს ეპიტაფია თავის ნიშნებით მოგვყავს.

ვრცელ დალიჰმკობა. ვსცვალე სიჩო ახლადობაჲ.
არ ემოწყალა უწყალოს მცა მიწა მიწას.
ორად განმწვალა. მაავლა მცვალა გლახაკად.
მომსხლა მყის მყისად მკლელობისა მენამან.
აჰა მირონთა. წუთხნი ემონაცვალნეს.
ცვლილ მარგალიტნი. შავთა ჭიქათა ბნელად.
ესრეთ მარღვია. მოწყლა ხატი მბადისა.
და დამაკვეთა მტვერსა შერთული მტვერი:.

უკმოთა[1]) ლმობითა გემოქენები ყოველთა დამპვრეტელთა შენდობის ყოფად არა რაჲ ესე. რომელი ვიყავ ანნა ასული აბა(შ)იძისა. ხოლო სძალი ქართველთ მეფის ცხებულის თეიმურაზისა. და სატრფო ფერცხალი ირაკლი კახთა მეფისა, ხოლო დიდებაჲ ჩემი აქა დაშრტა და ერთ კორცობა ჩვენი აქა იცვალა[2]).

15. სწავლანი სახარების თარგმნიდან და სწავლანი მაქსიმე აღმსარებელისა. თავში ამ უკანასკნელს ასეთი წარწერა აქვს:

უდაბნოში რომ ვიყავი წელსა ქ^ესით ჩღოვ, აგვისტოს, ერთათ შეკრებულის წიგნებიდან ამოვსწერე.

აქედან სჩანს, რომ უმეტესი ნაწილი ამ წიგნში მოქცეულ წერილებთა გადაწერილია 1776 წელს.

16. უდაბნოსა სქელის მეტაფრასიდან ამოღებული ცნობები.

17. ოთხისა მიზეზისათვის არა მისცემენ ერსა სისხლსა და კორცსა ლაოთნნი. ამას თავში უწერია: ამას ლაოთნნი ასე იტუვიან, სადღაც მინახავს, არ შეიწუნარება.

18. წიგნი აღსარებისა. ცალგე რვეული.

19. თქმული წ^ისა მამისა ჩვენისა ი^ნე ოქროპირისა. თავი: დაღაცაოუ ე^ნი დღესი ცხოვრებისა შესისანი ტოდვასა შინა წარკადეს.

---

[1]) აქედან დაწყებული ეს ეპიტაფია ცოტა შეცვლით ბროსსესაც მოჰყავს სასაფლაოს წარწერიდან (იხ. Bapp. I, p. 23). მოგვყავს აქ წარწერა ბროსსეს მოგზაურობიდან:

ქ. უკმოთა ლმობითა გექენებით ყოველთა და მპვრეტელთა შენდობისა ყოფად არა რაჲ ესე, რომელი ოდესმე ვიყავ ანნა, ასული აბაშიძისა, ხოლო სძალი ქართველთა მეფისა ცხებულის თეიმურაზისა და სატრფო ფერცხალი ირაკლი კახთა მეფისა. არამედ ჩემთჳს დიდება ესე ყოველივე აქა დაშრტა, დეკენბერსა ვ. ქრისტეს აქათ ქკ^სა. ჩღმთ.

[2]) დედანში სწერია: იწვალა.

უკანასკნელსა დღესა მდებარე რა იყო ცხედარსა ზ᾽ა და მიახლებულ სიკვდილად, მაშინცა შეინანე.

20. სწავლანი სათნოებათა ზედა.

21. სწავლანი წ᾽თა მამათანი.

22. კრების წიგნისაგან კირილესისა ამონაწერები.

23. წ᾽თა შორის მამისა ჩვენისა ი᾽ნე სინის მთისა წინამძღურისა მოძღურებითა განთქმულისა, რ᾽ი შეუთხზს, აღსწერს სწავლათა სამაო კიბოანთა თქმობათა შ᾽ა მრავალ კეთილ თვერთა (ამონაწერები).

24. სწავლა მდვდელთ-მთავართაგან ახლად დადგინებულთა მდვდელთა მიმართ, რათა უ᾽თა მდვდელთა აქვნდეს აღწერილი ქარტასა ზედა მცნება ესე (გამოკრებულნი სწავლანი სჯულის კანონისაგან).

25. კითხვა-მიგება სასულიერო ხასიათისა.

26. სხვა და სხვა საქრისტიანო სწავლანი და მოძღვრებანი: რა უნდა იცოდეს იმან, ვისაც ნათლის-ღების შვილობა უნდა; ათი მცნებანი; კეთილი საქმენი; ცნობები წლის და დღის მარხვათა და ხსნილთა შესახებ; დღესასწაულთა შესახებ ცნობანი; საკალენდარო ცნობები, რომლიდგანაც სჩანს, რომ ხელთანაწერი გადაწერილია **1774 წელს**. ამ წელს ქკ᾽ნი უდა(?), დასაბამითგან კსბბ: ქ᾽ეს აქეთ: ჩღოდ: ზედნადები კე.

27. უარეოფილთ ქრისტიანეთა და კ᾽დ მოქცეულთა განწესებული, თუ ვითარ ჯერ არს შეწესრეა. სწავლა.

28. მზვაობრობისათჳს და ამბარტაკანებისა, თქმული წ᾽ისა ეფკგრისა მზვაობრობისათჳს.

29. სიტყვანი წ᾽ისა მამისა კასიანესი და სხვათა მამათა.

30. იბაკონი წ᾽ისა ღ᾽ის-მშობლისანი.

31. სიმფოლო სარწმუნოების შესახებ განმარტებანი. ამას თავში უწერია: ერთი წიგნი იყო რუსეთს დაბეჭდილი ქართულს ენაზედ თავს ეწერნეს... (სხვა წაჭრილია).

32. თქმული ბრძენთაგან სწავლისათვის შვილთასა.

33. სწავლანი წ᾽ისა მაქსიმე აღმსარებელისა და ითანე თქრაზირისა.

34. ღოცვა საუკრებელი უკანასკნელი სულთა და კორცთა განურისა.

35. წესი გამორჩევისა და კელ-დასხმისა მღუდელ-მთავრობითისა.

36. ხარისხნი ნათესაობისა: ცოლ-ქმართა ნათესავნი.

37. იოანესაგან სინელისა სამათნი გვარნი ადსავალთაებრ თქმულნი.

38. ვითარ ჯერ არს ადსარებათა თქმა წ᾽ე მოძღვრისა მოწაფისა მიერ, რ᾽ისა კიდე შეუძლებელ არს ცხოვრება:. სხვა და სხვა ცოდვანი.

39. სარწმუნოება შემოკლებით ადწერილი ტფილელ მიტროპოლიტის ნიკოლოზის მიერ. რომელსაც გენებოს სწავლა ამით მიიღოს. დასაწყისი: კითა.: რა არის სჯული? მიგება: მოსეს ათნი მცნებანი.

40. კითხვა-მიგება ადსარებისა, თუ ვითარ ჯერ არს. და განმარტება ადსარებისა დაწერილი დავით ბატონიშვილის მიერ **1793 წელსა ქკ᾽ს უპა, თებერვალს იბ.** ამ დავითის ნუსხიდან არის გადმოწერილი ეს ნუსხა. და შემდეგ ადსარებანი სხვა და სხვა მამათა და განმარტებანი ანუ შემოკლებული დავითის-მეტუველება. ამას აქვს ასეთი შენიშვნა ბატონიშვილის დავითისა: ამისთვის მეცა საჭიროდ ადმისნდა შემეტნებად ამისა ერთა ჩ᾽ნთა და ადვსწერე განმარტება ადსარებისა ამის რათადეს ძალ ედვა უძლურებასა ჩემსა და უკეთუ ჭეშმოთ რადმე ცოდმაღ, ვითხოვ მოტოვებასა, ვისაკადგან ჯერეთ ჭასკითა სწავლისათა ვარ გამოუცდელ და არა თუ მხოლოდ ამით, ა᾽დ ყ᾽ითაცა (ყამითაცა). საქართველოს მეფის ირაკლი მეორისა ბირმშოს ძის გ᾽ის ბირმშო ძე დავით. სრულ იქმნა წელსა ქ᾽ესსა, ჩდყგ. ᾼ ქართ᾽ლსა ქ᾽ჯს უპა. თებე. იᲩ.

41. სხვა და სხვა მოკლე ამონაწერები, შენიშვნანი და განმარტებანი სახარების ფრაზებისა: რა არის: „მზესა ადდგა კარავი თჳსი, და თავადი ვ᾽ა და სხ᾽ნი“; გულის წურომისათჳს; განმარტებანი, თუ რა საგანია ნიკრომანკოში, ატომოსფერა, რეტორიკა, თეორეტიკა და სხვა. უკანასკნელ ფურცლის თავში სწერია: წ᾽ას მონასტერს მიველ დ᾽ო გარეკ̆ესჯას, ოებერვალს, თ, (ქ᾽ჯს), უᲫე (1777), ერთი ხონოდრაფი არის, მთქმელს არ აცხადებს, შუადგილს არის, დიდის კონსტანტინეს ქვეშო (მოუკანილია ამონაწერები ხრონოდრაფიდან). აქვე არის იამბიკონნი თქმული წ᾽ისა ე᾽ნე ოქრონბირისა.

42. რქა ცხოვრებისა. დასაწყისი: სოდომონ ფექსთა სირათა

კალამ მმექმე. ბოლოს უწერია: ძალითა ღ᾽ისაითა სრულ ვეკვ წიგნი ესე **მეფობასა ირაკლი მეორისსა მე სოლომონ**, ოდეს ვიეკვ წლისა ოცდა ერთისა წელთა... ოთვესა დეკემბერსა. ამას ქვემოთ სწერია: ზანდუკი წიგნისა ამის, რომელსა ეწოდების რქა ცხოვრებისა: სულისა წმინდისათჳს; ნათლის ღებისათჳს; ზიარებისათჳს; განწმედელისათჳს; იოსების ქალწულებისათჳს.

43. იოანე პეტრიწის ნაქებსნი, კავშირის ბოლოს დართულნი, განცალკევებული რვეული. მიუძღვის ასეთი წინასიტყვაობა:

სათანადოა უწყებად შენდა ამას მკითხველსა, რ᾽ლ ნაქსენი ესე რ᾽ლსა ჰსწერეტ, ი᾽ნეს მიერ არს თქმული, ქართველსა ფილოსოფ᾽სისა, რ᾽ლსა ნართაულებ ზედ ეწოდა პეტრიწი. სიმკაცრით გამოძიებისთჳს წერილთასა, რ᾽ლსა ჰეოფდა: რ᾽ი იეო ნათესავით ქართველი, სანახებთაგან სამცხესა, დაბით **ჭირჭიმით**[1]); ს სხვა ვინაობა ანუ სადაობა მისი არა საცნაურ ჩ᾽ნდა. მხოლოდ ესე გჳსუწეების, რ᾽ლ ათინას იეო წერთილი, და ზედ მიწევნიო მეტჳნე სიბრძნეთა მუნებურთა, ვ᾽ა წამებენ ნაქებსნი მისნი, რ᾽ნი მრავლითა სიბრძნითა საგსედ იხილჳსბიან და ენა დდეობითა კეთილ კელოვნურად, რ᾽ლთაგანი ერთი არს ესე **კავშირი** მის მიერ გარდმოენებული ელლინთა ენისაგან ქართჳსლთა კმასა, ოჳს მიერ აკსნითა. ვ᾽ა ადმოიჴვიროს: რ᾽ლისა სიკეთე თ᾽ დ არს: და ესე **ნაქებსი** ბოლოს დაუდვიესეე შ᾽ დ კავშირისა, რ᾽ლი ესე აწ ადიწერა ცალ კერძ კიდე მისგან, კელითა უგლახაკესისა **ხუცეს-მონაზონისა გერმანე უდაბნოურთაგანისა**, ჳ᾽ა მას ოდეს სასწავლოთა შ᾽ა ვიქტეოდი კელსა ქჳსშე **ნეკრესის ეპისკოპოსისა** მოძღჳრისა და უ᾽ღ ჩემისა უსამღჳდელოესისა **დოსითეოსსა**: ქალაქ-სოფელსა **თელავს**: ქ᾽ეს შ᾽ დ **ჩღ.ᲘᲒ**.

დასაწეისი: **იოანე პეტრიწისა**. (ეს ასომთავრულის გრეხილით სწერია).

(ჩ)ჳსნ შორისიმე მიდმო სხჳა რ᾽ლსა გულის შორისად მჴობლად ვიტუკთ, ვითარ ვინაღმე საწონი საწონელთად, და ვიოარ ქჳაღ, რომელისა მიერ განურჩევენ. სიკეთეოა ოქროსა: ესე სასედ დაჴსდჳა

---

[1]) ეხლა ცხადია, რომ იოანეს წოდება ყოფილა ჭირჭიმელი და არა ჭიმჭიმელი. აგრეთვე ცხადია, თუ საიდან წარმოსდგა ეს წოდება.

და მიჩუჩნ შორისა მმეკმან ჩუჩნმან ღ᾽თნ: შორის მდებარეობიი სიტეუს, და ნუ გარემოსილი და ორდანებრივი...

ბოლო:

ᲬᲐᲨᲘᲜ ᲜᲘᲨᲜᲐᲓ (ᲜᲘᲨᲜᲔᲑᲐᲓ, ᲬᲝᲓᲔᲑᲣᲚᲗᲐ ᲫᲕᲔᲚᲗᲐ ᲐᲓᲒᲘᲚᲗᲐ ᲠᲐᲗᲛᲔ ᲒᲖᲘᲡᲐᲗᲐ, ᲓᲐᲡᲮᲛᲘᲓᲔᲡ ᲓᲐ ᲐᲛᲐᲗ ᲖᲔᲓᲐ ᲬᲐᲠᲡᲬᲔᲠᲓᲔᲡ ᲡᲐᲫᲘᲔᲑᲔᲚᲗᲐ ᲠᲐᲗᲛᲔ ᲓᲐ ᲐᲛᲐᲡ ᲐᲛᲘᲡᲗᲣᲚᲔᲡ ᲕᲘᲗᲝᲪᲓᲔᲡ, ᲘᲡᲜᲐᲓ ᲠᲐ᾽ ᲣᲬᲗᲝᲓᲘᲡ ᲛᲝᲒᲖᲐᲣᲠᲛᲐᲡ ᲠᲐᲝᲓᲔᲜᲝᲑᲐ ᲒᲖᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲬᲐᲠᲛᲒᲘᲗᲮᲣᲚᲡᲐ ᲖᲔᲓ ᲬᲐᲠᲜᲐᲬᲔᲠᲘᲡᲐᲡ.

44 ᲡᲬᲐᲕᲚᲐ ᲔᲠᲗ ᲦᲕᲗᲐᲔᲑᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲡᲐᲛᲔᲑᲘᲡ ᲨᲔᲡᲐᲮᲔᲑ.

45. ᲦᲕᲗᲐᲔᲑᲘᲡ ᲐᲦᲕᲘᲐᲠᲔᲑᲐ, ᲐᲙᲚᲘᲐ 36 ᲗᲐᲕᲘ, ᲓᲐᲠᲩᲔᲜᲘᲚᲘ 37—190.

46. ᲒᲐᲜᲩᲘᲜᲔᲑᲐᲲ ᲓᲐ ᲛᲘᲯᲕᲐᲠᲘ ᲡᲐᲛᲝᲥᲘᲥᲣᲚᲝᲲ ᲖᲔᲛᲝᲲᲔᲡ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ ᲛᲐᲛᲐᲗ ᲛᲘᲗᲐᲕᲠᲘᲡ ᲐᲜᲢᲝᲜᲘᲡ Მ᾽Რ, ᲓᲐ ᲔᲞᲘᲡᲙᲝᲞᲝᲡᲗᲐ. ᲡᲐᲛᲔᲣᲤᲝᲡ ᲥᲐᲚᲐᲥᲡ ᲢᲤᲘᲚᲘᲡᲡ, ᲕᲐᲚᲐᲢᲡ ᲡᲐᲙᲗᲐᲚᲘᲙᲝᲡᲝᲡ ᲨᲔᲙᲠᲔᲑᲝᲚᲗᲐᲒᲐᲜ, ᲖᲐᲥᲐᲠᲘᲡᲗ᾽Ს ᲮᲣᲪᲘᲡ, ᲓᲐ ᲕᲘᲔᲗᲗᲐᲛᲔ ᲛᲘᲛᲓᲒᲝᲛᲗᲐ ᲛᲘᲡᲗᲐ, ᲪᲡᲐᲓᲐᲓ ᲓᲐᲛᲝᲠᲒᲝᲜᲝᲧᲜᲝᲧᲜᲗᲐ ᲡᲣᲯᲝᲚᲗᲐ ᲡᲐᲦᲛᲠᲗᲝᲗᲐ: ᲓᲐ ᲛᲐᲛᲐᲗᲐ ᲒᲐᲜᲗᲮᲘᲡᲐᲗᲐ:

ᲔᲡ ᲖᲐᲥᲐᲠᲘᲐ ᲒᲐᲜᲣᲙᲔᲗᲘᲐᲗ ᲛᲔᲦᲕᲔᲚᲝᲑᲘᲡᲐᲒᲐᲜ ᲓᲐ ᲨᲔᲣᲩᲔᲜᲔᲑᲘᲐᲗ, ᲠᲐᲓᲒᲐᲜᲐᲪ ᲐᲜᲢᲝᲜᲘ I ᲙᲐᲗᲐᲚᲘᲙᲝᲡᲡ ᲨᲔᲬᲐᲚᲔᲑᲔᲚᲘ ᲣᲬᲝᲓᲐ, ᲨᲔᲩᲔᲜᲔᲑᲣᲚᲘᲐ ᲐᲒᲠᲔᲗᲔᲒᲔ ᲓᲐ ᲒᲐᲜᲙᲔᲗᲘᲚᲘ ᲓᲘᲐᲙᲝᲜᲝᲑᲘᲡᲐᲒᲐᲜ ᲨᲕᲘᲚᲘ ᲛᲘᲡᲘ ᲘᲝᲡᲔᲑ ᲓᲐ ᲛᲝᲬᲐᲛᲔ ᲛᲘᲡᲘ ᲘᲡᲐᲒ. ᲮᲔᲚᲡ ᲐᲬᲔᲠᲔᲡ ᲒᲐᲜᲩᲘᲜᲔᲑᲐᲡ:

ᲐᲜᲢᲝᲜᲘ ᲬᲣᲐᲚᲝᲑᲘᲗᲐ ᲦᲐᲘᲡᲗᲐ ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲐᲠᲩᲘ-ᲔᲞᲘᲡᲙᲝᲞᲝᲡᲘ, ᲙᲐᲗᲐᲚᲘᲙᲝᲡᲘ ᲛᲪᲮᲔᲗᲘᲡᲐ, ᲡᲐᲛᲔᲣᲤᲝᲲᲡ ᲥᲐᲚᲐᲥᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲔᲠᲘᲡ ᲖᲔᲛᲝᲲᲡ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲲᲡ:

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲛᲘᲢᲠᲝᲞᲝᲚᲘᲢᲘ ᲡᲐᲛᲗᲐᲕᲠᲝᲲᲡ ᲓᲐ ᲒᲝᲠᲘᲡ ᲙᲘᲠᲘᲚᲔ.

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲛᲗᲐᲕᲐᲠ-ᲔᲞᲘᲡᲙᲝᲞᲝᲡᲘ ᲑᲔᲡᲐᲠᲘᲝᲜ.

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲛᲘᲢᲠᲝᲞᲝᲚᲘᲢᲘ ᲢᲤᲘᲚᲘᲡᲘᲡ ᲥᲠᲘᲡᲢᲔᲤᲝᲠᲔ.

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲛᲦᲣᲓᲔᲚᲛᲗᲐᲕᲐᲠᲘ ᲜᲘᲜᲝᲬᲛᲘᲓᲘᲡ ᲡᲐᲑᲐ ᲬᲐᲒᲡᲬᲔᲠ.

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲛᲦ᾽ᲓᲔᲚᲛᲗᲐᲕᲐᲠᲘ ᲠᲣᲘᲡᲘᲡ ᲒᲔᲠᲛᲐᲜᲔ.

ᲛᲓᲐᲑᲐᲚᲘ ᲔᲞᲘᲡᲙᲝᲞᲝᲡᲘ ᲛᲐᲜᲒᲚᲘᲡᲘᲡ ᲜᲘᲙᲝᲚᲐᲝᲖ.

47. ᲡᲮᲕᲐ ᲓᲐ ᲡᲮᲕᲐ ᲡᲣᲚᲘᲔᲠᲜᲘ ᲡᲬᲐᲕᲚᲐᲜᲘ. ᲔᲠᲗᲘ ᲐᲦᲒᲘᲚᲘᲡ ᲣᲬᲔᲠᲘᲐ: ᲜᲙ᾽ᲖᲛᲐ (ᲜᲘᲙᲝᲚᲝᲖᲛᲐ) ᲘᲥᲐᲦᲐᲒᲐ Ქ᾽ᲒᲡ ᲣᲜᲓ (=1766 Წ.) ᲙᲝᲠᲪᲘᲔᲚᲘᲡ ᲙᲘᲠᲘᲐᲙᲔᲡ. ᲛᲝᲰᲕᲔᲜᲘᲚᲘᲐ ᲥᲐᲦᲐᲒᲔᲑᲐ.

48. ᲡᲮᲕᲐ ᲓᲐ ᲡᲮᲕᲐ ᲪᲜᲝᲑᲔᲑᲘ, ᲐᲠᲐᲙᲔᲑᲘ, ᲒᲐᲜᲛᲐᲠᲢᲔᲑᲘᲡᲘ ᲓᲐ ᲘᲗᲕᲔᲜᲘᲚᲐᲕ ᲐᲛᲝᲬᲔᲠᲘᲚᲘ ᲪᲜᲝᲑᲔᲑᲘ.

49. განწესება ჰანაშვიდისა და წირვის წესებისა სხვა და სხვა დღეს. ერთ ადგილას სწერია:

ამა ქ᾽კნს 1777 წელს რომ შობა ორშაბათს არის, ამის წინას ჰარასკევს ათორმეტისათვის დავწეროთ. აქვე ცნობები მეფეების და ბატონიშვილების დაბადების და გადაცვალების დღეებზედ:

ეოვლისა საქართველოს **მეფის ირაკლის** დღე დაბადებისა **ოკდომბერს ზ**, სერგის და ბაქოს ჰატრიარხისა.

დარეჯან დედოფლის შობის დღე **ივლისს: კ:**

ბატონიშვილის გ᾽ისა დაბადება **ოკდომბერს: თ:**[1])

ამისი მეუღლის **მარიამის** დაბადებისა დღე (არ არის ნაჩვენები[2]).

ლეონისა, ფებერვალსა ა: ლეონის მიცვალება **ფებერვალს ე,** მეზვერის ჰარასკევს. ამათი მეუღლის ნინასი ნ᾽ნბრის: იე: დაბადებისა[3]).

იულონისა (არ არის ნაჩვენები[4]).

ვახტანგ ბატონიშვილის შობის დღე **ივნისის კბ**[5]).

თეიმურაზისა, რომელ იქმნა საქართველოს ჰატრიარხ, მეფის ირაკლის ძე **ანტონი** 1788: ამის შობის დღე **იანვარს ᲗᲔ**[6]).

მირიანის დაბადება: **აგვისტოს ით**[7]).

---

[1]) დაბადების დღეები და თვეები ირაკლი მეორისა, მისი მესამე მეუღლის დარეჯანისა და შვილის გიორგისა არ არიან აღნიშნულნი ბროსსეს გენეალოგიურ ტაბულაში (H. G. II, 2, p. 638—636). ზემო ნაჩვენები თარიღები ამ ნაკლს ავსებენ.

[2]) მარიამის დაბადების დღედ ცნობილია 9 აპრილი (ibid. p. 636).

[3]) ირაკლის ძის ლეონის დაბადებას პაპუნა ორბელიანი უჩვენებს თებერვალში, 1756 წ., მაგრამ რიცხვი თვისა არ მოჰყავს. მიცვალება მართლა 5 თებერვალს იყო 1781 წ. (ibid.).

[4]) ირაკლის ძის იულონის დაბადებას ბროსსე უჩვენებს 4 ივნისს 1760 წ. (ibid.).

[5]) ეს თარიღი არ არის ცნობილი, წელი ნაჩვენებია 1761 (ibid.).

[6]) დაიბადა 1760 წელს, კათალიკოსათ ეკურთხა 1788 წ. შობის დღე ცნობილი არ იყო (ibid.).

[7]) არ არის ნაჩვენები.

К625/3

ფუნდამენტალური ბიბლიოთ. Фундаментальная библиотека

ალექსანდრესი (ᲡᲠ ᲡᲠᲘᲡ ᲜᲐᲩᲕᲔᲜᲔᲑᲘ[1]).

ფარნავაზისა (ᲡᲠ ᲡᲠᲘᲡ ᲜᲐᲩᲕᲔᲜᲔᲑᲘ[2]).

ნეტარხსენებულისა მეფის **თეიმურაზის** მიცვალება **იანვრის Ჩ**[3]).

ბატონიშვილის ვახტანგის მიცვალება **თებერვალს ა**[4]):

იოანეს გლახას მიცვალება **აგვისტოს დ**:

თინიას მიცვალება: **იანვრის კᲩ**.

ზაქარიას დაბადება **იანვრის კბ**. ᲡᲛᲘᲡᲘ **ᲜᲘᲜᲘᲐᲡᲘ — ᲘᲕᲚᲘᲡᲡ ა: ᲓᲐᲗᲣᲐᲡᲘ — ᲡᲔᲙᲓ: ე, ᲘᲚᲘᲐᲡᲘ — ᲐᲞᲠᲘᲚᲡ Ზ**[5]).

უწმინდესის დის **მარიამის** მიცვალების დღე **ივლისს კბ**, მარიამ მაგდალინელას დღეს.

მეორეს დის **ანასტასიას** მიცვალების დღე **აგვისტოს დ**: შვიდთ ურმათ ეფესელთ[6]).

აქვე უწერია: ᲥᲚᲡ **ᲣᲐ** (1792): **ᲜᲝᲔᲛᲑᲔᲠᲡ Ლ**, ანტონი ნეტარმან უწმინდესმა წირვას უკან ემთხვიენენ ტრაპეზსა ᲮᲓ კრებული და მერმე თვითან და გაბძანდა. დᲔᲜ გეხენ: და თვით კᲮᲠᲡ ᲓᲘ ᲩᲜᲘ, მწიგნობარმან: ᲜᲜ მᲓᲘᲗ თაყნის...

50. განგება მცირისა მწუხრისათვის.

51. ლოცვა ქორწილის დამისა.

52. კურთხევა შეგირდისა.

---

[1]) ბატონიშვილი ალექსანდრე, ირაკლი II ძე, გადაიცვალა სპარსეთში 1844 წ. მისი დაბადების დღე არც სხვა წყაროებშია მოხსენებული. აღნიშნულია მხოლოდ, რომ 1800 წელს ის იყო 29 წლის (ibid.).

[2]) არც ამ ფარნავაზის, ირაკლის ძის, დაბადების დღეა ცნობილი. 1800 წ. ის იყო 25 წლის (ibid.).

[3]) თეიმურაზ II მიცვალება სხვა ცნობით 8 იანვარს იყო 1762 წ. (ibid.).

[4]) აქ ლაპარაკი უნდა იყოს ირაკლი მეორის შვილზედ, ვახტანგზე, რომელსაც ცოლათ ყავდა კოსტანტინე მუხრან ბატონის ქალი ქეთევანი. ეს ვახტანგი გადაიცვალა 1756 წ. 18 თუ 20 წლისა. მისი გადაცვალების დღე ცნობილი არ იყო (ibid.).

[5]) ამ სამს პარაგრაფში მოხსენებულნი პირნი არ ვიცით, ვინ არიან.

[6]) მარიამ და ანასტასია უნდა იყვნენ იესე მეფის ქალები, ანტონ I კათალიკოსის დები. მათი გადაცვალების დღეები და წელი ბროსსეს ტაბულაში აღნიშნულნი არ არიან (ibid., p. 628).

53. დაუჯდომელი, რომლის სათაური არის: ითარგმნა აკათის ტო ესე (რომელ არს დაუჯდომელი) ქართულსა ენასა ზედა, მღუდელ მონაზონისა **უისა გავრიილ მთაწმინდელისაგან** და ქართულ სიტყუაობასა ზა შეწყობილ იქმნა ღუწითა და შრომითა **გიორგი ნათლის ძისაჲთა:**

54. გალობანი წისა ნინასი ლიტანიად.

55. დაუჯდომელი ჯისა ბერძულისაგან თარგმნილი ქართულად.

56. ბარაკლისი სვედრებელი ღირსისა მამისა ჩნისა დთ გარეჭსჯელისა.

57. თხოვანი ღვთისა მიმართ ანუ განზრახვანი, რომელს სათაური აქვს: ზაქარიამან ედ უღირსმან ხუცეს-მოძღვარმან, ბ სქესით ვეშე გაბაონმან უფერადოთა ლექსთა მიერ მდაბიურთა ენათა ზა ადგწერე ექვს ნაწილედად თხოვაჲ ესე ღჲ მიმართ.

58. სხვა და სხვა ლოცვანი. ესე ლოცვა სიკვდილს წარმოგიუენებს ოუალთა წე.

59. წმიდათა შორის მამასა ბასილი მოავარებისკოპოსისა კესარია-კაპადუკიისა მოთხრობაჲ ეკლესიებრივი და საიდუმლოებითი. ცალკე რვეული, დაწერილია ხუცურად წვრილი ნუსხა ხელით.

60. ფსალმუნის თარგმანი.

61. სწავლანი გამოკრებულნი სიბრძნისაგან და იგავთა სოლომონისთა, ისო ზირაქისთა, სამოციქულოსა და კათოლიკისაგან. ცალკე რვეული.

62. კანონები გამოკრებულნი ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნისაგან და ლეონ ბატონიშვილის და ვახტანგ ბატონიშვილის მთებში დადებული განჩინებანი. ბატონიშვილის ვახტანგის განაჩენი დადებულია მკათათვის კე, ქკს უო (=1782 წ.*).

63. ზნეობრივი სწავლანი სადმთო წერილიდან გამოკრებილნი.

---

*) ლეონ ბატონიშვილის და ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ მთებში დადებული განჩინებანი დაბეჭდილია ჩვენ მიერ საქართველოს სიძველენის I ტომში № 194, გვ. 203—208. ტექსტი არაფრით არ განირჩევა ჩვენი დაბეჭდილი ტექსტისაგან, ხოლო აქ განჩინების თარიღად ნაჩვენებია მკათათვის 25 რიცხვი 1782 წ., ხოლო ჩვენს გამოცემაში ოქტომბრის 14 იმავე წლისა.

ამას შემდეგ ჩაკერებულია ერთი თურცელი ირაკლის დროს დაბეჭდილის წიგნის სათაურისა, რომელზედაც სამებაა გამოხატული და ირგვლივ აწერია: სამებაო წმიდაო ადიდე მადიდებელი შენი ბეჭდისა ამის მეორედ განმაახლებელი მეფე სრულიად საქართველოჲსა ირაკლი.

64. თქმული გრიგორი ნოსელისა მეათორმეტისა თავისათს გამოძიებაა სუნჯისათს ბუნებისა და სიტყუჲ ბუნებითი სიცილისათს და ტირილისა.

65. იამბიკონი ლოცვამან ანნასა ზა სახელსა ზა თქმული მდაბლისა არქიდიაკონ მონაზონისა კირილესი. ბატარა განცალკევებული რვეული.

66. სხვანი იამბიკონი ანტონ I კათალიკოზისა ცალკე რვეულზე.

67. ბოლოს უწერია:

განვედ, ჯ ირაკლი მეფეო ბანკრატიონო, ლოცვისა მრთ, რლ ღისა მიმართ არს განსლვაჲ; დადეგ ვა დასჯილი წე მსჯულისა და ღისა, რა წყალობისა მისისა ვაზსა ზა მოისთუნენ შენდობისა ტევანნი, ჯ ქეს მიერ ქუჱყნ სიტყუაო, ამინ.

შენ ხარ ვენაკი, ახლად აღუვაებული,
ნორჩი კეთილი, ედემს შინა ნერგული,
ალვა სუნნელი, სამოთხეს აღმოსრული,
ღთნ შეგამკო, ვერავინ გჯობს ქებული,
და თავით თვისით მზე ხარ განბრწყინვებული.

68. კანონი ნიკიისა. იბ. და სხვა საეკლესიონი კანონები. ჩამოთვლა მსჯულთა იერუსალიმისთა და მეფეთა იუდიანთა. რა ჯერ არს და რა არა ჯერ არს ეპისკოპოზისათჳს.

69. ვითარება ნათესავ-უნათესოვანესი. ქარტანი და გეოგრაფიული სახელების ახსნანი.

70. ევფუდი, რომელ აღწერეს წთა წინასწარმეტყუელთა და მამათმთავართა უთა მოციქულთა მღელთ-მოძღვართა. რათა არა მივიდოდეს მორწმუნენი კაცნი კითხვად და არცა*) მისანს ქერის მურჭლთათანა. უკეთუ იკითხვიდეთ, ვითაც მთვარემან მოგცეს, ეგრეთ იკითხვიდეთ, მამანო და ძმანო. დასაწყისი: ერთსა მთვარესა დდეუოველ იკითხე, ორსა ბდ ჟამს იკითხე, სამს ნუ იკითხავ.

*) დედანში სწერია: რასაც.

71. კალენდარი. სამეცნიერო წელიწადისა, თუ ვითარნი იყვნენ ზედნადებნი. სამთვარიო მართალი და ჭეშმარიტი, ბელის გაკვნისა სამოვარეო.

72. სეტლო მართალი და ჭეშმარიტი.

73. სიტყვანი მეცნიერებისნი ფილასოფოსთა ბრძენთა გამოკრებული.

74. მოთხრობა შიშველ-მართალთა და კსენება მათი.

75. ძვრისა და ქუხილისა, ელვისა და ცის სარტყელის გამოჩენისა. კალენდარი თქმული ეზრა წინასწარმეტყველისა.

76. ცნობები ათხაზთა მეფეების შესახებ, ანუ ეგრეთ წოდებული ათხაზეთის ისტორია ბაგრატისა.

77. მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან. მოგვყავს აქ სრულათ ორი უკანასკნელი სტატია.

ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა [1]).

„ქ. სახელითა მ(ა)მ(ა)თა **მე კოსტანტინე მეფემან**, ძემან სულკურთხეულის **ბაგრატ** ათხაზთა მეფისამან: ვბოე საჭურჭლესა **ქუთათის** ქუთათის მდივანი, მეფეთა, შინა ეწერა სახელები მეფეთა და დაძველებულ იყო. და ახლად გარდავწერინე:

ბ(ა)ი მეფე ათხაზეთისა იყო ანოს: მეორე შვილი მისი ლოზარ: მესამე შვილი მისი ისტვინე: მეოთხე შვილი მისი ფინიკტიოს: მეხუთე შვილი მისი ბარუკ. მეექვსე შვილი მისი დიმიტრი: **მეშვიდე** შვილი მისი თეოდოსი[2]): მერვე შვილი მისი კოსტანტი: **მეცხრე** შვილი მისი თეოდორე: მეათე შვილი მისი კოსტანტინე: **მეათერთმეტე ძმა** მისი ლეონ: რ(ა)ნ (რომელმან) დაყო მეფობასა შინა თჯსსა წელიწადი ორმოცდახუთი: მეათორმეტე (შვილი მისი) თეოდოსი: რ(ა)ლ(ა)ნ დაყო მეფობასა შინა თჯსსა წელიწადი ოცდაშვიდი: მ(ე)ათსამეტე ძმა მისი დემეტრე. მეფობდა ოცდა თექვსმეტ წელ: მეათოთხმეტე ძმა მათი გიორგი მეფობდა, რომელს საუფლისწულოდ აღწუფი ჰქონდა:

---

[1]) ორ-ორ წერტილს დედნისას ვტოვებთ, სხვა ნიშნებს ვასწორებთ.

[2]) დედანში სწერია შეცდომით: დეოდოსი.

და ამისთჳს ეწოდა მას გიორგი ადწუფელი: ამან იმეფა შვიდ წელ: მეთხუმეტე შვილი დემეტრესი ბაგრატ. მეფობდა თორმეტ წელ: მეათექვსმეტე შვილი (მისი) კოსტანტი. მეფობდა ოცდაცხრამეტ წელ: მეათშვიდმეტე შვილი მისი გიორგი. მეფობდა ორმოცდახუთ წელ: მეათვრამეტე შვილი მისი ლეონ. მეფობდა ათ წელ: მეათცხრამეტე ძმა მისი დიმიტრი. მეფობდა რვა წელ: მეოცე ძმა მისი თეოდოსი თვალ-დამწვარი. მეფობდა სამ წელ. და ამათსა შდ ინება ღთნ და დავიპყარ მე ქესნა (ქვეყანა) ათხაზეთისა, დედული ჩემი, **ბაგრატ** ბაგრატოანმან, ძემან სულ-კურთხეულისა **გურგენისამან**, და ასულის წულმან **გიორგი** ათხაზთ მეფისამან: და თუ მე რაოდენთა წელთა დავეოფ მეფობასა ჩემსა, ეს ღნ უწეის“:

შემდეგ მიმატებულია:

„ჰ (ხოლო) მეფობდა ესე ბაგრატ ოცდა ათექვსმეტ წელ და შდ (შემდგომად) იმისსა მეფობდა (შვილი მისი) გიორგი ათცამეტ წელ და ხუთ თვე“.

ეს სტატია განიუოფება სამ ნაწილათ. პირველი შეიცავს შესავალს, რომელიც ეკუთვნის **კოსტანტინე** მეფეს, ძეს **ბაგრატ** ათხაზთა მეფისას. შესავალი გვამცნევს, რომ ნუსხა ათხაზთა მეფისა დაცული ეოფილა ქუთაისის საჭურჭლეში მდებარე ქუთათის **მდივანში**, მაგრამ ამ **მდივანში** მოქცეული მეფეთა სია[1]) ყამთა ვითარე-

---

[1]) ჩვენ არ ვღებულობთ თავის თავზედ სიტყვა **მდივნის** სრულს განმარტებას. შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ ტექსტის აზრით აქ **მდივანი** უნდა ნიშვნიდეს სახელმწიფო დავთარს, რომელშიაც შეტანილნი უნდა ყოფილიყვნენ ყოველგვარი სახელმწიფო აქტები, განჩინებანი, განწესებანი და სხვა და სხვა ცნობები. მე-XVII და მე-XVIII საუკუნოებიდან ჩვენამდის მოაღწიეს ეგრეთ წოდებულმა **საამდივნო წიგნებმა**, რომლებშიაც აუარებელი ცნობებია შეტანილი, მაგალითათ, როგორ უნდა დაიწეროს სიგელი, როგორ უნდა მიეწეროს მეფეთა, დედოფალთა, ბატონიშვილთა, კათალიკოსთა, ეპისკოპოსთა, ერისთავთა, დიდებულთა, სწორამხანაგთა. როგორ უნდა დაიწეროს მზითვის სია, განჩინებანი, საფლავის წარწერანი, ციხის და ეკლესიების წარწერანი და სხვა. მაგრამ ამგვარი **სამდივნო** წიგნები კერძო ხასიათის არიან, პრაქტიკულის მიზნით შედგენილნი, როგორც რუსული письмовникъ-ები, სახელმძღვანელოთ მდივანთა და მწერალთა. სახელმწიფო მდივანი კი სხვა ხასიათის დავთარი ყოფილა სახელმწიფო მნიშვნელობისა და ამიტომ სახელმწიფო საჭურჭლეში ყოფილა შენახული.

ბის გამო დაძველებულა და **კოსტანტინე** მეფეს გადუწერინებია. ვინ უნდა იყოს ეს **კოსტანტინე** მეფე, ძე **ბაგრატ** აფხაზთა მეფისა? ჩვენის აზრით აქ ხსენებული **კონსტანტინე** არის მეფე **კონსტანტინე** II, ძე **ბაგრატ** მე-V-ისა დიდისა, რომელიც მიღებულის ცნობით გადაიცვალა 1414 წელს.

მეორე ნაწილი შეიცავს თვით ნუსხას აფხაზთა მეფეებისას. ნუსხა შეუდგენია, ანუ უკეთ ვსთქვათ, გამოუქვეყნებია, როგორც ბოლოში მოხსენებულია, **ბაგრატ** ბაგრატონიანს, **გურგენის** ძეს და ასულის წულს **გიორგი** აფხაზთა მეფისას. ეს ბაგრატი, რადა თქმა უნდა, არის მეფე **ბაგრატ** III (980—1014), რომელმაც შეაერთა და ერთ სამეფოთ გახადა აფხაზეთი და ქართლი. ამ ბაგრატიდან იწყება განსაკუთრებული სიძლიერე საქართველოს სამეფოსი. ეს იყო ძე **გურგენისა**, რომელიც ცნობილია სუმბატის ისტორიაში მეფეთ მეფის წოდებით. **გურგენს** ცოლად ჰყავდა აფხაზეთის მეფის **გიორგი** II-ის ქალი **გურანდუხტ** († 1008), მაშასადამე **ბაგრატ** III ასულის წულია **გიორგი** აფხაზთა მეფისა და აფხაზეთი მისი დედულია, ანუ დედულეთი. აქედან სჩანს, რასაც **ბაგრატი** მოგვითხრობს თავის თავზე ნუსხის ბოლოში, მართალია. მიღებულის ქრონოლოგიით **ბაგრატი** გამეფდა აფხაზეთში 980 წელს, ხოლო ქართლში 985 წელს. ძველ დროში მისრეთში, ბაბილონში, ასურეთში და სხვა ქვეყნებში ჩვეულებათ იყო, როდესაც ახალი დინასტია თუ შთამომავლობა აღვიდოდა ტახტზედ, განცალკევებულს აქტში ანუ წარწერაში მოიყვანდა სიას მისი წინამოადგილეებისას მომავალთა საუკუნოდ. ასე მოქცეულა ბაგრატ მესამეც. მას შეუგრებია ცნობები თავის წინამოადგილეების **შესახებ** აფხაზეთში და შეუნახავს მომავალთათვის. მაგრამ, რასაკვირველია, ეს ისტორია არ არის, არამედ აქტია, მანიფესტია, რომლითაც ის გვამცნევს მის მიერ კანონიერად გამეფებას იავის დედულეთში, ესე იგი აფხაზეთის სამეფოში, და იხსენიებს ყველა თავის წინამოადგილეებს. ეს აქტი ანუ მანიფესტი შეათე საუკუნეში ქუთათის **მდივანში** შეტანილი შენახული ყოფილა ქუთაისის სამეფო არხივში, ანუ საჯურჭლეში, და რადგანაც დროთა ვითარების გამო დაძველებულა, მეფე კოსტანტინე მეორეს განუახლებია, ანუ გადუწერინებია მეთუთხმეტე საუკუნის **დამდეგს** და აშგვარათ მოღწეულა ჩვე-

ნამდის. რომ აქტი, ანუ ნუსხა მართლა ბაგრატ მესამის მიერ არის პირველათ შედგენილი და გამოქვეყნებული, ამას ცხად ეოფს ბაგრატის სიტყვები: „ინება ღმერთმან და დავიპყარ **მე** ქვეყანა ათხაზეთისა, დედული ჩემი, **ბაგრატ** ბაგრატონიანმა, ძემან სულ კურთხეულის **გურგენისამან** და ასულისწულმან **გიორგი** ათხაზთა მეფისამან, და თუ **მე** რაოდენთა წელთა დავეოფ მეფობასა ჩემსა, ეს ღმერთმან უწყის“.

უკანასკნელი ნაწილი სტატიისა, რომელიც შეიცავს ცნობას, თუ რამდენი წელი იმეფა ბაგრატ მესამემ და მისმა შვილმა გიორგი პირველმა, მიმატებულია შემდეგ დროში თანხმად ქართლის ცხოვრების ცნობებისა.

ათხაზეთის ისტორიის შესახებ ცნობები ჩვენ მოგვეპოვება ქართლის ცხოვრებაში. ქართულს ენაზედ ძველათ ეოფილა ,,ათხაზეთის ცხოვრება'', ანუ ,,ცხოვრება ათხაზთა მეფეთა'', რომლიდგან, უნდა ვიფიქროთ, შეტანილია ქართლის ცხოვრებაში ბევრი ცნობები ათხაზეთის ისტორიის შესახებ. ამ აზრს ცხად ჰეოფს ერთი ადგილი მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრებისა, სადაც მოთხრობილია ბრძოლა ათხაზთა მეფის კონსტანტინე I შვილებისა, გიორგი II-ისა და ბაგრატისა, რომელიც გათავდა გიორგის გამეფებით (923—958). აქ ვკითხულობთ: **„და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რომელი თკთუეულად ჰპო(ო) ცხოვრებასა მათსა“** [1]). მხოლოდ ჩვენ არ ვიცით, ვისი შედგენილია ეს „ათხაზეთის ცხოვრება“, რომელსაც ჩვენამდის არ მოულწევია. ამდენხანს გვეგონა, რომ ბაგრატ III არის ავტორი ათხაზთა ისტორიისა და ეს ისტორია ვითომ ხელში ჰქონებოდეს იერუსალიმის პატრიარხს დოსითეოსს და მისგან გამოეკრიბოს ცნობები ათხაზეთის მეფეების შესახებ. მაგრამ ეს აზრი არ მართლდება. შეიძლება ბაგრატ III მართლა იყოს ავტორი ვრცელის ათხაზეთის ისტორიისა, მაგრამ ჩვენ თამამათ შეგვიძია ვთქვათ, რომ დოსითეოსს ეს ვრცელი ისტორია არ ჰქონია ხელში. ის, რასაც დოსითეოსი „ბაგრატის ათხაზთა ისტორიას“ ეძახის, არის ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი ნუსხა ათხაზთა მეფეებისა, რომელიც **მართ-**

---

[1]) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 228.

და შედგენილი და გამოქვეყნებულია ბაგრატ მე-III-ის ძიერ მეათე საუკუნეში. დოსითეოსის ცნობები აფხაზეთის ისტორიის შესახებ შეიცავენ სრულს თარგმანს იმ ნუსხისა, რომლის ქართული ტექსტი ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ. ხოლო რამოდენიმე საკუთარი სახელი შეცვლილი არის მოყვანილი დოსითეოსის ნუსხაში, ისე როგორც ჩვენ ქართულს ნუსხაშიც მოიპოვება შეცთომები ზოგიერთ სახელების გადმოცემაში. უცხოელი ქართულის ენის უცოდინარობის გამო და აგრეთვე თავის ენის ანბანის საშუალებით უოველთვის სისწორით ვერ გადმოგვცემს ქართულ სახელებს. ამით აიხსნება მცირეოდენი განსხვავება საკუთარ სახელების გადმოცემაში. ამას გარდა, როდესაც ერთი და იგივე სახელი ბერძნულად სხვანაირათ გამოითქმის ვიდრე ქართულად, დოსითეოსს, რასაკვირველია, ბერძნულის თორმით მოჰყავს სახელი და არა ქართულის. ამ მიზეზების გამო ისტვინეს მაგიერ დოსითესის ნუსხაში გვხდება იუსტინიანე (3); ფინიკტიოსის მაგიერ ფილიკტიოს (4); დიმიტრის მაგიერ დემეტრე (6, 19); კოსტანტინეს მაგიერ კოსტანტი (10), ასეთივე ფორმა ნახმარია ორჯერ ჩვენს ნუსხაშიც (8, 16), ბაგრატის მაგიერ პანკრას (15, 22). ფორმა პანკრატი ქართულშიაც იხმარება, ხშირად შეგვხდება ხოლმე ქართულ წყაროებში პანკრატოვანი ბაგრატოვანის მაგიერ. უფრო თვალსაჩინო განსხვავებას წარმოადგენს დოსითეოსის **კაპარუკი** ჩვენი ნუსხის **ბარუკის** მაგიერ (5). ამას გარდა დოსითეოსის ნუსხაში ერთი მეფით მეტია ნაჩვენები, ვიდრე ჩვენსაში. ეს არის ანტარნასე-დავითი (21), რომელიც ქართულის გამოთქმით იქნება ადარნასე-დავითი, და რომელიც შვილის შვილია კოსტანტინე III-სა და მეფობს ბაგრატ მეორის წინ [1]). ამ ანტარნასე-დავითის არც მამაა ცნობილი ნუსხაში და არც დედის სახელი, არც ის არის ნაჩვენები, თუ რამდენი წელი იმეფა. ამით აშკარათ ირღვევა გეგმა ნუსხისა [2]). ბაგრატ მეო-

---

[1]) აქ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს ბაგრატი აფხაზთა ისტორიის სიაში მეორეა და ქართლისაში მესამე.

[2]) ადარნასე-დავითი ქართულ წყაროებში ცნობილი არ არის, ცნობილია მხოლოდ ადარნასე, ძე იოანესი, რომელიც მოკლა 887 წელს მისმა ბიძაშვილმა ბაგრატ I და გამეფდა აფხაზეთში (Additions, p. 175).

რის[1]) შემდეგ დოსითეოსის ნუსხით მეფობს დავითი 12 წელს, ჩვენი ნუსხით კი გიორგი III. ეს ცნობები შემდეგ არის მიმატებული, როგორც ზემოთ ვუჩვენეთ, ხოლო ჩვენი ნუსხის ცნობა მართალია და დოსითეოსისა შემცდარი. აგრეთვე შემცდარათ უნდა ჩაითვალოს დოსითეოსის ცნობა, გითომც ბაგრატ II-ს მეფობა დაეწყოს 992 წ. ზოგიერთი სიტყვები ჩვენს ნუსხაში გამოშვებულია, მაგალითად: მეთორმეტე მეფის თეოდოსის წინ გამოშვებულია სიტყვები „შვილი მისი“ და მეთექვსმეტე მეფის კოსტანტინეს წინ გამოშვებულია სიტყვა „მისი“. ეს სიტყვები ჩვენ მიუმატეთ დოსითეოსის ნუსხის მიხედვით და ჩავსვით ფრჩხილებში. თავის მხრით დოსითეოსის ნუსხაში არ არის აღნიშნული, თუ რამდენი წელი იმეფა გიორგი I აღწუფელმა. დიმიტრი მესამე მეფობს 26 წელს, ჩვენი ნუსხით კი 36 წ. ერთი სიტყვით, ეს ორი ნუსხა წარმოგვიდგენენ ვარიანტებს ერთი მეორისას და ერთი მეორეს ავსებენ. მოგვაგს აქ შესადარებლად ნუსხა ჩვენის დედნისა და დოსითეოსისა. ხოლო აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ბერძნული ტექსტი დოსითეოსის „იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიისა“ ჩვენ ტფილისში ვერ ვიპოვნეთ[2]) და ნუსხა მოგვაგს ბროსეს თარგმანიდან, რომელიც Additions - ია მოყვანილი (გვ. 173). ესევე ნუსხა არის წიგნში, რომელსაც ჰქვია Руководство къ познанію Кавказа М. С. кн. I (გვ. 26 - 27), მაგრამ აქაც ცნობები ამოღებულია არა პირდაპირ დოსითეოსის წიგნიდან, არამედ ბროსსეს თარგმანიდან, რომელიც მოთავსებულია Bullet. Scient.-ში t. V.

[1]) ამ ბაგრატის შესახებ ბროსსე შენიშნავს: Cousin d'Antarnas; etait-il aussi fils de George? ჩვენს ნუსხაში, როგორც დავინახეთ, ბაგრატ II თვითონ მოგვითხრობს, თუ ვინ არის ის.

[2]) ჩვენ მივმართეთ თხოვნით პატივცემულს პრივატ-დოცენტს ი. ჯავახიშვილს, მოენახა პეტერბურგში ეს თხზულება და მოეწოდებინა ჩვენთვის ბერძნული ტექსტი, მაგრამ წიგნი არ აღმოჩთა არც სამეცნიერო აკადემიაში და არც საჯარო ბიბლიოთეკაში.

ჩვენი ნუსხა:

1. ანოს.
2. ღოზარ.
3. ისტვინე.
4. ფინიკტიოს.
5. ბარუკ
6. დიმიტრი I.
7. თეოდოსი I.
8. კოსტანტი I.
9. თეოდორე.

10. კოსტანტინე II.
11. ლეონ I 45 წ.

12. თეოდოსი II. 27 წ.
13. დემეტრე II 36 წ.
14. გიორგი I. აღწუფელი, 7 წ.

15. ბაგრატ I, 12 წ.
16. კოსტანტი III, 39 წ.
17. გიორგი II, 45 წ.

18 ლეონ II, 10 წ.
19. დიმიტრი III, 8 წ.
20. თეოდოსი III, თვალდამწვარი, 3 წ.
№ ქალი (გურანდუხტი, გურგენის ცოლი).

21. ბაგრატ II, 36 წ.

22. გიორგი III, 13 წ. 5 თვე.

დოსითეოსის ნუსხა:

1. ანოს.
2. ღოზარ.
3. იუსტინიანე.
4. ფილიკტოს.
5. კაპარუკი.
6. დემეტრე I.
7. თეოდოსი I.
8. კოსტანტი I.
9. თეოდორე.

10. კოსტანტი II.
11. ლეონ I, 45 წ.

12. თეოდოსი II, 27 წ.
13. დემეტრე II, 26 წ.
14. გიორგი I, აღწუფელი.

15. პანკრას I, 12 წ.
16. კოსტანტი III, 39 წ
17. გიორგი II, 45 წ.

0

18. ლეონ II, 10 წ.
19. დემეტრე III, 8 წ.
20. თეოდოსი III, თვალდამწვარი, 3 წ.
21. ანტარნასე-დავითი.

22. პანკრას II, 992 წ. 36 წ.

23. დავითი, 12 წ.

ვინაითგან აღნიშნულია, თუ რამდენი წელი უმეფია თითოეულს მეფეს ლეონ I-დან დაწყებული, ამიტომ აღვილი გამოსანგარიშებელია, თუ რომელ წლებში მეფობდა დაახლოვებით თითოეული მეფე ამ ნუსხისა. ხოლო უნდა ვიცოდეთ დანამდვილებით, რომელ წელს გამეფდა ათხაზეთში ბაგრატ II (ქართლის ბაგრატ III). მიღებულის ქრონოლოგიით მისი მეფობა იწყება 980 წელს, მაგრამ ეს საეჭვოა: ჩვენ ვიცით, რომ ბაგრატი გადაიცვალა 1014 წელს[1]). მან იმეფა ჩვენი ნუსხის მიხედვით 36 წელი. ამას ეთანხმება სომხური ქრონიკაც. მაშასადამე ის გამეფებულა 978 წელს (1014—36=978). ამ წლის სინამდვილეს ამტკიცებს თარიღი შაორს დაწერილი მამათა ცხოვრებისა, რომელიც გადაწერილია „ინდიკტიონსა ბაგრატის მეფობისა კე, დასაბამითგანთა წელთა ხქზ, ქკს სკბ“ (Цагарели. Свѣдѣнія о пам. груз. письм. вып. I, стр. 83). ქორონიკონი უდრის 1002 წ., დასაბამითგან წელნი უდრიან ქართულის სათვალავით 1003 წ. (6607—5604=1003). თუ ამ უკანასკნელს გამოვაკლებთ 25 ინდიკტიონს, მივიღებთ 978 წელს, როგორც დასაწყისს ბაგრატ II-ის მეფობისას ათხაზეთში. ამიტომ ბაგრატის მეფობის დასაწყისათ ჩვენ ვიღებთ 978 წელს და ამის მიხედვით სხვების მეფობის დრო იქნება:

ლეონ I (746—791). . . . . .
თეოდოსი II (791—818). . . . . .
დემეტრე II (818—854). . . . .
გიორგი I (854—861).
ბაგრატ I (861—873).
კოსტანტი III (873—912)
გიორგი II (912—957).
ლეონ II (957—967).
დიმიტრი III (967—975)
თეოდოსი III (975—978).
ბაგრატ II (978—1014).

ათხაზეთი წინეთ ლაზიკის ნაწილს შეადგენდა და ლაზიკასთან ერთად კარგა ხანს იყო ბიზანტიელების სამფლობელო. 550 წლის ახლო ხანში, იუსტინიანე მეფის დროს, ათხაზები აუჯანყდენ ბიზან-

[1]) იხ. Три Хроники, стр. 161.

ტიელებს და თავიანთი მეფეები აირჩიეს, აღმოსავლეთ აფხაზეთში **ოფსიდე** და დასავლეთში **სკეპარნა**, მაგრამ ბიზანტიელებმა ეს ამბოხება მალე ჩაქრეს. პროკოპი კესარიელის თქმით, აფხაზებმა ქრისტიანობა მიიღეს ამავე იუსტინიანეს დროს (529 წ.), მანამდის კი წარმართნი იყვნენ და უფრო ხეების თაყვანის მცემელნი. ჩვენს ნუსხაში მოხსენებულნი პირველნი მეფენი უნდა იყვნენ ბიზანტიელების მიერ დადგენილნი მმართველნი ანუ ერისთავნი აბხაზეთისა და არა მეფენი. ამათი სახელებიც ბერძნულია. ქართულის წყაროებიდან ჩვენ ვიცით, რომ აფხაზეთის ერისთავს ლეონ I-ს დამკვიდრებული ჰქონდა კეისრისაგან საერისთოდ აფხაზეთი კლისურიდან დიდის ხაზარეთის მდინარემდე. ამ ლეონის ძმისწულმან, ლეონ მეორემ დაიხმარა ხაზარები, უკუ-უდგა ბერძნებს ანუ ბიზანტიელებს, დაიჭირა მთელი ეგრისი დიხის მთამდე და თავის თავი გამოაცხადა მეფედ აფხაზთა 786 წელს. აქედან დაწყებული ქართულ წყაროებში ჩვენ მოგვეპოვება უფრო დაწვრილებითი ცნობები აფხაზეთის ისტორიის შესახებ, რომელნიც შეტანილნი უნდა იყვნენ ქართლის ცხოვრებაში იმ „აფხაზეთის ანუ აფხაზთა მეფეთა ცხოვრებიდან“, რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ და რომელიც შეიძლება სადმე აღმოჩნდეს. მანამდის იმითი უნდა ვინუგეშოთ, რომ გამოირკვა რას წარმოადგენდა ეგრეთ წოდებული „აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა“, რომელსაც იხსენიებს იერუსალიმის პატრიარხი დოსითეოსი.

II

«მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან» და შენიშვნები ამ ცნობების შესახებ.

უკანასკნელ ორ გვერდ ნახევარს ზემო განხილული ხელთნაწერისა შეიცავენ მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან. ამ სტატიას არავითარი სათური არა აქვს დედანში. მუხლებათ დაუყოფა ჩვენ გვეკუთვნის. სტატია იწყება ქრონოლოგიურის ცნობებით. მერვე საუკუნემდის დროს აღსანიშნავად მიღებულია რიცხვი დასაბამითგან სო-

ფლისა ალექსანდრიულის სათვალავით, ან ნაჩვენებია წელიწადი ქრისტეს ამაღლებითგან. ასეთივე სისტემაა მიღებული ქართლის მოქცევაშიც და ჩვენის აზრით ეს ცნობები ამოღებულია ქართლის მოქცევიდან, ანუ მისი ვარიანტიდან, პირდაპირ ანუ სხვა წყაროების საშვალებით (იხ. მუხ. 1—4). მერვე საუკუნიდგან ანუ უკეთ ვსთქვათ ბაგრატიონების გვარის გაბატონებიდან საქართველოში, იწყება წელთა აღრიცხვა ქართული ქორონიკონით. ასეთივე სისტემაა მიღებული ქართლის ცხოვრებაშიც. ცნობები ჩვენი წყაროსი იწყება ქართლის მოქცევიდან ნინოს მიერ მეოთხე საუკუნეში და თავდება რუსუდან მეფის სიკვდილით მეცამეტე საუკუნეში. პირველის შეხედვით კაცს ეგონება, თითქო ეს ცნობები გამოკრებილი იყოს ქართლის ცხოვრებიდან, ხოლო თუ კარგად განვიხილავთ ფაქტებს, დავრწმუნდებით, რომ ბევრი ცნობები, განსაკუთრებით ქრონოლოგიური, ჩვენი ტექსტის ცალიდან არის შეტანილი ქართლის ცხოვრებაში. ამავე წყაროთი უსარგებლნია ბატონიშვილს ვახუშტის თავის ისტორიის შედგენის დროს (იხ. მუხ. 22, 23, 25), ასე რომ ეს ჩვენი ტექსტი ისტორიული ცნობებისა არის ერთი წყაროთაგანი როგორც ვახუშტის ისტორიისა, ისე ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრების ვარიანტებისა. ქრონოლოგიური ცნობები დავით აღმაშენებელიდან რუსუდან დედოფლამდის ორჯერ არის მოყვანილი, პირველად მოკლეთ, შემდეგ უფრო ვრცლად. თარიღები ერთი და იმავე ფაქტებისა ამ ორ ნაწილში სხვა და სხვაა. ეს იმის მომასწავებელია, რომ შემდგენელს სხვა და სხვა წყარო ჰქონია ხელში და ამ წყაროების ცნობები შეუსწორებლად მოუყვანია.

ბევრ საინტერესო ცნობებს გვაძლევს ეს ახალი წყარო ჩვენი ისტორიისა. ამაში მოხსენებულია სრულიად უცნობი მეფე, ზურაბ მეფე, დავით აღმაშენებლის შვილი, ჯ ალასტნელნი მეფენი დავით ჯ მელქისედეგ რუსუდან დედოფლის შემდეგ (მუხ. 29 და 31). საინტერესოა აგრეთვე ცნობები ანის აღებაზე დავით აღმაშენებლის მიერ ჯ ანის საკათედრო ტაძრის აშენებაზედ და ხელმეორედ კურთხევაზედ (მუხ. 22). წინეთაც იყო შენიშნული, რომ ეს საუდარი ქართულ-ბიზანტიურ ტაძარს უფრო ჰგავს, ვიდრე სომხურს, რომ ეს მართლმადიდებელთა ანუ ხალკედონიტთა ტაძარი იყო და არა სომეხთ-გრიგორიანთა. მაგრამ რაკი ამშენებელი

ტაძრისა დედოფალი კატრონიტე[1]) სომხის ქალთა მიეხნდათ, ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ სომხის ქალს, სომეხთ-გრიგორიანის სარწმუნოებისას, მართლ-მადიდებელთათვის აეშენებინა ტაძარი. ეხლა ირკვევა, რომ ეს დედოფალი ბერძენთა მეფის ასული ყოფილა და მაშასადამე მართლ-მადიდებელი და, რადა თქმა უნდა, მართლ-მადიდებელთათვის აეშენებდა ეკლესიას. ამ ცნობას უფრო კარგად გამოიეესებს ბრეფესორი ნ. მარრი, რომელსაც ანისის სიძველეები ზედმიწევნით შესწავლილი აქვს, და ამიტომ ამაზედ ბევრს აღარ შევჩერდებით.

ძრიელ საყურადღებოა აგრეთვე ცნობა, რომ ბაგრატიონთ დინასტია საქართველოში იწყება „მეათცამეტე მოქცეულსა ქორონიკონსა შინა“, ესე იგი 780 წლიდან და აგრეთვე ის, რომ პირველ ბაგრატიონთა საქართველოში ნაჩვენებია ადარნასე. ამ ხუთიოდე წლის წინად, როდესაც ტფილისში კავკასიის შესწავლის კურსები დაარსდა, ჩვენ წავიკითხეთ საჯარო ლექცია ქართული წელთა თვლის და ბაგრატიონთ გამეფების შესახებ საქართველოში. ჩვენი დასკვნა ასეთი იყო: 780 წლამდის საქართველოში წელთა აღრიცხვა იყო დასაბამითგან სოფლისა და ქრისტეს დაბადებითგან ანუ ამაღლებითგან. ამას გარდა წელთა რაოდენობას უჩვენებდენ კიდევ რომელიმე თვალსაჩინო მოვლენიდან საქართველოს ისტორიაში, მაგალითად ქართლის მოქცევიდან, ვახტანგ გურგასალის მეფობიდან, სვეტი ცხოველის აღშენებიდან, მირიან მეფის გადაცვალებიდან და სხვა. დასაბამითგან სოფლისა ქრისტეს დაბადებამდის პირველად მიღებული იყო ალექსანდრიის თარიღი 5500 წელი, შემდეგ მიიღეს ბერძნების სათვალავი 5508 წ., ხოლო 780 წლითგან იწყეს წელთა აღრიცხვა ქორონიკონის

---

[1]) ვახუშტით კატრონიკა (გვ. 183). სომხური წარწერით ტაძარზედ კატრანიდე (Эминъ. Армянскія надписи въ Карсѣ и Ани, 1881 г. Москва, стр. 11). წარწერაში 1010 წლისა ეს დედოფალი, გაგიკ I ცოლი, სივნიეთის მეფის ვასაკის ასულათ იხსენიება (ibid). ვარდან დიდიც სივნიეთის პატრონის ასულათ ხადის, ხოლო მათე ედესელის აზრით ის იყო ქართველთ მეფის გურგენის ასული (Бакрадзе. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства, стр 28).

საშუალებით. რატომ ამ წლიდან იწყეს ქორონიკონით თვლა და არა სხვა წლიდან? ეჭვი არ არის ამ წელს რაიმე თვალსაჩინო მოვლენა უნდა ეთვალიერა საქართველოს ისტორიაში. ანუ მათდა, რომელთაც დაიწყეს ამ წლიდან თვლა ქართული წელთ-აღრიცხვისა, ეს წელი ერიად მნიშვნელოვანი უნდა ეთვალიერა. ჩვენ გვგონია, რომ ქორონიკონით წლების აღნიშვნა ბაგრატიონებმა შემოიღეს და 780 წელი არის დასაწყისი ბაგრატიონების ბატონობისა საქართველოში და ამიტომ უძევს საფუძვლად ეს წელი ქართულ წელთ-აღრიცხვას. მართალია, სუმბატის ისტორიაში და ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრებაში, ბაგრატიონების დინასტია იწყება გურამ კურაპალატიდან (575—600), მაგრამ ეს მართალი არ არის. უძველესი ჩვენი ისტორიული წყაროები ქართლის მოქცევა და მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრება მას და მის შემდეგ ერისთავებს აშოტის მამის ადარნასემდის ბაგრატიონთა არ იცნობენ. ისტორიკოსს სუმბატს თავისს ბაგრატიონთა ისტორიაში სურდა გაედიდებინა ბაგრატიონები რაგორც შთამომავლობით, ისე ხანგრძლივი მეფობით საქართველოში. ამიტომაც მან ეს დინასტია შთამომავლობით დაუკავშირა დავით წინასწარმეტყველს და პირველი ერისთავი-კურაპალატი ქართლისა გურამ ჩასთვალა ბაგრატიონად და აქედგან დაიწყო მათი ბატონობის ისტორია საქართველოში[1]). ეს ტენდენციური თქმულება სუმბატის ისტორიისა შეიტანა ქართლის ცხოვრებაში ვახტანგის რედაქციამ სუმბატისავე ისტორიიდან. ჩვენი წყარო ნათლად უჩვენებს, რომ ბაგრატიონთ შტო საქართველოში იწყება ადარნასედან და მისი შვილის აშოტ კურაპალატიდგან, ქართულის ქორონიკონის მეცამეტე მოქცევიდან, ესე იგი 780 წლიდან. რაკი ქართველებმა ქორონიკონით სათვალავი 780 წლიდან დაიწყეს, უნდა გამოეანგარიშებიათ, რამდენი მოქცევა იქნებოდა დასაბამიდან სოფლისა 780 წლამდის. ერთი მოქცევა ქორონიკონისა ანუ ციკლი შეიცავს 532 წელს. ბერძნები დასაბამიდგან ქრისტეს მოსვლამდე ანგარიშობენ, რაგორც დავინახეთ,

---

[1]) აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ თქმულება დავით წინასწარმეტყველისგან მომდინარეობისა, როგორც ეტყობა, წინეთაც ყოფილა გავრცელებული ბაგრატიონთ გვარეულობაში.

5508 წელს, თუ ამ რიცხვს მიუმატებთ 780 წელს, მივიღებთ 6288 წელს, მაგრამ ეს რიცხვი არ იუოფუება უნაკლულოდ 532 წელზედ. ხოლო თუ ბერძნულ სათვალავს 5508 წელს კიდევ მივუმატებთ 96 წელს, მაშასადამე დასაბამითგან სოფლისა ვიანგარიშებთ 5604 წელს, და ამ წელს მივუმატებთ 780 წ., იქნება 6384 წ. თუ ამას გავუოფთ 532 წელზე, გამოვა 12 მოქცევა. ესე იგი ამ სათვალავით დასაბამითგან სოფლისა 780 წლამდის ქრისტეს შემდეგ 532-ნი ქორონიკონი მოქცეულა 12-ჯერ და 780 წლიდან იწყება მე-13 მოქცევა. ეს არის მიზეზი, თუ ქართველები რათ ანგარიშობენ დასაბამითგან ქრისტემდის 5604 წელს და არა 5508 წელს, როგორც ბერძნები, ანუ 5500 წელს, როგორც ალექსანდრიის სათვალავის მიმდევარნი. ერთი სიტყვით ქართველები იძულებული გახდენ დასაბამითგან სოფლისა ქრისტეს მოსვლამდე ბერძნული სათვალავისთვის 96 წელი მიემატებინათ, რომ მეთორმეტე მოქცევა დაემთავრებინათ 780 წელს ქრისტეს შემდეგ. მაგრამ იმ დროს ბერძნული სათვალავი მიღებული და გავრცელებული იო საქართველოში და, რომ შეცდომაში არ შეეყვანათ მკითხველნი, ხელთნაწერების გადამწერნი ხშირად უჩვენებდენ, ბერძნული სათვალავით მოჭყავთ მათ წელთა ადრიცხვა თუ ქართულით. უმეტეს შემთხვევაში ორივეს უჩვენებენ. ამგვარად, ჩვენ გვგონია, ქორონიკონით სათვალავი შემოიღეს ბაგრატიონებმა და ამ სახით წელთა ადრიცხვა დაიწყეს 780 წლიდან. ეს წელი შეიძლება იოს ადარნასეს გადაცვალების და აშოტ კურაპალატის ბატონობის დასაწყისი, თუმცა მიღებული ქრონოლოგიით ადარნასე გადაიცვალა 779 წელს და აშოტმა დაიწყო ბატონობა 786 წელს, მაგრამ ეს საეჭვო უნდა იოს. საკურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ბირველად ქორონიკონი ნახმარია სუმბატის ისტორიაში აშოტ კურაპალატის გადაცვალების ადასანიშნად, რომელიც მოკლულ იქმნა სუმბატის ისტორიით „დასაბამითგან წელთა ხჯლ (6430), ქორონიკონსა შეათცამეტედ მოქცეულსა შინა მგ, თუესა იანვარსა ოცდა ცხრასა“ (მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 345). დასაბამითგან 6430 წელი ქართულის სათვალავით და მე-46 ქორონიკონი მეცამეტე მოქცევისა უდრიან 826 წელს ქრისტეს შემდეგ, რომელიც ეთანხმება ახლად დაბეჭდილის ჩვენი წყაროს თარიღს. ამგვარად, ჩვენის აზ-

რით ქორონიკონით სათვალავავი ქართველებმა შემოიღეს აშოტ კურაპალატის დროს და საფუძველად მას დაუდვეს პირველი წელი აშოტის გაბატონებისა საქართველოში, რომელიც უნდა მომხდარიყოს 780 წელს ქრისტეს შემდეგ[1]). სხვა წვრილად განმარტებას მკითხველი შენიშვნებში ამოიკითხავს. აქ დავსძენთ მხოლოდ, რომ ეს ახალი წყარო ჩვენი ისტორიისა ძრიელ საყურადღებოა საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის. მოგვყავს აქ ტექსტი:

1. ქ: დასაბამითგან ქ᾽ეს მოსლვამდის წელნი იყვნეს ხუთი ათას და ხუთას და ოცდა ექვს[2]):

2. ქართლი მოიქცა ნინოს ქადაგებითა ქ᾽ს ამაღლებითგან სამას ოცდა თვრამეტ წელსა: დასაბამითგან წელთა ხუთი[3]) ათას რვასს ოცდა ათვრამეტთა[4]). და წ᾽ნ ნინო დაეო ქართლსა (წელი) ათ-თოთხმეტი[5]): და ამასვე ჟ᾽ა იეო დიდი კოსტანტინე ბერძენთა მეფე: და თრდატ სომეხთ მეფე წ᾽ის გრიგოლის მიერ მოიქცა[6]):

3. ხ (ხოლო) მირიანითგან ვ᾽ე (ვიდრე) ვახტანგის მეოთხის შვილის ფარსმანისამდე[7]) გადახდეს წელი ორასნი. და მეფენი ათორმეტნი[8]):

---

[1]) აქ მოხსენებული საკითხის შესახებ სხვა დროს უფრო დაწვრილებით გვექნება საუბარი.

[2]) დასაბამითგან ქრისტეს მოსვლამდის ბერძნების ანგარიშით არის 5508 წელიწადი, ქართულის ანგარიშით 5604, ალექსანდრიის თარიღით 5500 წელი. ეს უკანასკნელი ანგარიში გვხვდება წმინდა ნინოს ცხოვრებაში (იხილე ჩემი Три хроники. Обращеніе Грузіи въ христіанство, стр. 74, прим. 2). ხოლო 5526 წელი კი სხვა წყაროებში არ შეგვხვედრია და ეს თარიღი შეცდომათ უნდა ჩაითვალოს.

[3]) დედანში შეცდომით სწერია: (ხ) უით.

[4]) ეს თარიღი ქართლის ცხოვრებით ნინოს მიცვალების არის და არა ქართლის მოქცევის. 338 რომ გამოვაკლოთ 5838-ს, დარჩება დასაბამითგან ქრისტეს მოსვლამდის 5500 წელი, ესე იგი ალექსანდრიული თარიღი, რომელიც მიღებულია წმინდა ნინოს ცხოვრებაში.

[5]) ეგრევეა ქართლის ცხოვრებაშიც, ხოლო ქართლის მოქცევით გამოდის 15 წელიწადი.

[6]) ეს ცნობებიც ეთანხმება ქართლის მოქცევას ⁊ ქართლის ცხოვრებას.

[7]) დედანში შეცდომით სწერია: ფარსადანისამდე.

[8]) ეს თარიღი ეთანხმება ქართლის ცხოვრებას (იხ. სამი ისტორიული ხრონიკა, გვ. 32, შენ. 2).

4. და ამას ჟᲐ მოვიდა იᲜე შუამდინარელი: რᲜდსა ეწოდების იᲜე ზედაძნელი [1]):

5. დასაბამითგან წელთა: ხᲜრჲ: ამდონს იყო მოჭმად ბოროტი [2]):

6. და შᲜდ (შემდგომად) მისსა დისწულმან მისმან Ურუ მურვან წარეცა ᲣᲘ ქᲜნა (ეოველი ქვეყანა). რᲜდისა (რომდისა) მიერ იწამნეს ათხაზეთს დᲜთ (დავით) და კოსტანტინე.

7. და ამისა შᲜდ გამოჩნდა დᲜთ (დავით) წᲜნდისა (წინასწარმეტყველისა) ტომი სახელით ადარნასე, დისწული ბᲜრმისა (ბარამისა), რᲜი (რომელი) ეზრახა შვილთა ვახტანგ გორგასალისათა: და აქ იწყო ტომებმან დᲜთ (დავით) წᲜᲣᲘსმან (წინასწარმეტყველისამან), რᲜდ (რომელ) არიან ბაგრატოვანნი:

8. Ხ (ხოლო) იწყეს მეფობა ბაგრატოანთა ქᲜკსა მეათასმეტედ მოქცეულსა შინა [3]). და მოიკლა დიდი აშოტ ქრონიკონსა ორმოცდა მეექვსესა მეგრელთაგან [4]):

9. ბაგრატ გურგენის შვილისა დღეთა, რᲜდნ (რომელმან) ერთასმეფო ᲰᲣᲝ ათხაზეთი და ტᲜნი (ტაონი) იყო ეფთვიმე მთაწმიდელი თარგმანი ქვეყანით ტაოელი: ქᲜკსა ორას ოცდა თოთხმეტსა [5]).

---

[1]) ეს ეთანხმება ქართლის მოქცევის და ქართლის ცხოვრების ცნობას.

[2]) ეს წელი 6160 დასაბამითგან უდრის ბერძნულის სათვალავით 652 წელს ქრისტეს შემდეგ (6160—5508—652).

[3]) მეათცამეტე მოქცევა ქორონიკონისა იწყება 780 წელს. ეს ცნობა ᲰᲔᲨᲛᲐᲠᲘᲢᲘᲐ, ბაგრატიონთ დინასტია საქართველოში, ჩვენის აზრით, მერვე საუკუნიდან იწყება და ყველა ცნობა სუმბატის ისტორიისა, ვითომც ბაგრატიდების დინასტია საქართველოში იწყებოდეს გურამ კურაპალატიდან მეექვსე საუკუნეში, ტენდეციურია. ბაგრატიონთა დინასტია ადარნასედან იწყება. 780 წელი უნდა იყოს დასაწყისი აშოტ კურაპალატის მფლობელობისა.

[4]) ქორონიკონი უდრის 826 წელს და ეთანხმება სუმბატის ისტორიის და ქართლის ცხოვრების ცნობებს. სიტყვა „მეგრელთაგან“ მოიპოვება მხოლოდ ბარათაშვილის და ბროსეს ვარიანტში. სუმბატის ისტორიაში ეს არ არის.

[5]) ქორონიკონი უდრის 1014 წ. ეს ბაგრატ მესამის სიკვდილის წელია, რომელმაც მართლა შეაერთა აფხაზეთი, ტაო და ქართლი.

10. და ამისსა შ᾽დ ი�ბაგრატ სევასტოსი: ქ᾽კსა ორას ორმოცდა თორმეტს: რ᾽ლისა (რომლისა) ჟამთა შინა იWORD თარგმანი გ᾽ი (გიორგი) მთაწმიდელი [1]):

11. და ამის შ᾽დ დიდის დავითის დღეთა იყვნეს თარგმანი წიგნთანი ეფრემ მცირე და თეოფილე, არსენი იულთოელი და იოვანე ტაიწის ძე:

12. ᾽ნ (ხოლო) ესე დავით მეფე წ᾽წეისა (წინასწარმეტყველისა) დავითისი სამეოცდა მეათვრამეტე შვილი იWORD [2]):

13. ᾽ნ (ხოლო) ქ᾽ეს მოსლვა მეათერთმეტედ მოქცეულსა ქ᾽კსა შინა იWORD: და მოჭამად მეთორმეტედ მოქცეულსა [3]).

14. და გამოიდო დიდმან დ᾽თ (დავით) მეფემან ტბილისი ქ᾽კს. სამას ორმოცდა ხუთს [4]):

15. და შ᾽დ (შემდგომად) მისსა (იWORD) დიმიტრი სამას სამოცდა თექვსმეტსა [5]):

16. შ᾽დ (შემდგომად) მისსა გიორგი [6]).

17. ოთხასსა თამარ დაჯდა მეფედ [7]): და დაებადა მას ძაშ გიორგი: ქ᾽კსა ოთხას თორმეტსა [8]):

---

[1]) ბაგრატ სევასტოსი არის ბაგრატ IV (1027—1072). ქორონიკონი უდრის 1032 წ.

[2]) ესეევა ქართლის ცხოვრებაშიც, იხილე ბროსეს გამოცემა, გვ 236.

[3]) მეთერთმეტე მოქცევა იწყება 284 წელს ქრისტეს წინ და თავდება 248 წელს ქრისტეს შემდეგ. მეთორმეტე იწყება 248 წელს ქრისტეს შემდეგ და თავდება 780 წელს.

[4]) ქორონიკონი უდრის 1125 წ., ხოლო ქართლის ცხოვრების ცნობით ეს იყო 342 ქორონიკონს, ესე იგი 1122 წ. (იხილე ქართ. ცხ. ბროსეს გამოცემა, გვ. 150=მარიამ დედ. ვარიანტი, გვ 308. H. G. I, p. 367, n. 3).

[5]) ქორონიკონი უდრის 1156 წელს. მიღებულის ქრონოლოგიით დიმიტრი I, ძე დავითისი, გადაიცვალა 1154 წ.

[6]) იგულისხმება გიორგი III, თამარის მამა (1156—1184).

[7]) ოთხასი ქორონიკონი უდრის 1180 წ., ცნობილის ქრონოლოგიით თამარ გამეფდა 1184 წ.

[8]) ქორონიკონი უდრის 1192 წ.

18. და მოკ᾽და გიორგი მეფე ბ გვარსა[1]) იანვრისასა ათვრამეტს დღეს. ოთხშაბათს. ქ᾽კს ოთხს ორმოცდა ორსა[2]):

19. ტოტა რამ მეფეთა ცხოვრება ვპოვე. და მას ზ᾽ა (ზედა) დავწერე ქართველთა ქ᾽კსა. ხუთს ოცდა თორმეტი წელიწადი ერთი მოქცევა იქნება: და მას უკან ახალი დაიწყებს[3]):

20. ამას წინანდელს მოქცევასა: ქ᾽კსა სამას ოცდა შვიდმეტსა: ადმაშენებელმან წაუღო თათართა ლორის ციხე[4]):

21. ამავე ქ᾽კსა სამას ორმოცდა ერთს წაუღო მანვე ადმაშენებელმან თბილისის ქალაქი თათართა, რ᾽ლ (რომელ) ვახტანგ გორგასლის უკან თათართა ჰქონდა[5]):.

22. ამავ ქ᾽კსა სამას ორმოცდა სამს წაუღო მანვე ადმაშენებელმან ანის ქალაქი არფასლნიანთა. და მოსწყვიტნა იგინი[6]): რ᾽ლთა (რომელთა) დიდი საუდარი ანისი მიძგითად მოეკმაზა და ქ᾽ანეთა სისხლითა იგი საუდარი და ქალაქი მოერწყოთ. იმუქაფა ლ᾽თის მოყვარემან ლ᾽თ (დავით) ადმაშენებელმან. მოლათა და დარიმანთა სისხლითა ახლავე მან მორწყო, საუდარი იგი ახლად მონათლა, რ᾽ი (რომელი) ადეშენა ბერძენთა ასულს დედოფალს კატრონიტეს. და იქი ესაფლავა: მივიდეს მეფე და კ᾽ზი (კათალიკოზი), ეპისკოპოსნი და ერთობილნი ლაშქარნი დედოფლისა საფლავსა. ახლად წესი აუგეს და თვითან მეფემან სამჯერ საფლავთა ჩასძახნა: „გიხ᾽ნ (გიხარიდენ) შენ დედოფალო, რ᾽ (რამეთუ) იკსნა ლ᾽ნ საუდარი შ᾽ი (შენი) უსჯულოთა კელთაგან“: ამასა ზედან მკუდარმან საფლავით კმა ამოიდო და

---

[1]) ესე იგი მეორე ამა გვარისა, მაგრამ ეს მეორე კი არ არის, არამედ მეოთხე.

[2]) ქორონიკონი უდრის 1222 წ., მიღებულის ქრონოლოგიით გიორგი ლაშა მიიცვალა 1223 წ.

[3]) ეს შენიშვნა მართალია, ქორონიკონის ციკლი შეიცავს 532 წელს. როდესაც ერთი მოქცევა გათავდება, ახალი დაიწყება.

[4]) ქორონიკონი უდრის 1117 წ. ქართლის ცხოვრებით ლორე აიღო დავითმა 1118 წ. (Ibid. გვ. 246, H. G. I 360).

[5]) ქორონიკონი უდრის 1121 წ. (ამის შესახებ იხილე ზემოთ, გვ. 61, შენიშვნა 4).

[6]) ქორონიკონი უდრის 1223 წ.

ღ᾽თს მადლი მისცა: გაუგვირდა მეფესა და ერთობილ ერთა[1]). გამოვიდა ხანი. გარდაკდა ღ᾽თ (დავით) აღმაშენებელი ამიერ სოფლით.

23. და დაჯდა შ᾽დ (შემდგომად) მისსა შვილი მისი ზურაბ მეფედ[2]). და დემეტრე დაიჭირა უ᾽ი (ოთხელი) სამეფო. ამასვე ქ᾽კსა სამას ორმოცდა ხუთს მიუხდა დმანისს. წაუღო ციხე და ამოსწყვიტნა ყარსს უღუღიანი: ამასა ზედა მოუხდა სადუხ ყაენი ანის ქალაქსა. მოადგა აქათ დემეტრე მეფე, მოვიდა. შეიბნეს. ნებითა ღ᾽ღთა მეფეს გაემარჯვა. დაკოცნა და ამოსწყვიტნა[3]): და ამავე ქ᾽კსა ტო ამდონს მიიცვალა დიმიტრი მეფე[4]):

---

[1]) ამგვარივე ცნობები ანის ტაძრის შესახებ მოჰყავს ვახუშტის თავისს ისტორიაში ცოტა შეცვლით და შემოკლებით. ეჭვს გარეშეა, ვახუშტის ასეთივე ტექსტი ჰქონია ხელში, როგორც ჩვენი დედანია, ასე რომ ეხლა ირკვევა წყარო, საიდგანაც ვახუშტის ამოუღია ეს ცნობა (იხ. ვახუშტის ისტორია, ბაქრაძის გამოცემა, გვ. 182—183). ვახუშტიდან უნდა ჰქონდეს ამოღებული ამგვარივე ცნობა მურავიოვს თავისს Грузія и Арменія-ში (ნაწილი II, გვ. 269). ანის აღებაზე და ეკლესიის განწმენდაზე და მეორედ კურთხევაზე მოგვითხრობს აგრეთვე მათე ედესელი (Additions, p. 130—131).

[2]) დავითის შვილი იყო დიმიტრი, ზურაბს ქართული წყაროები არ იცნობენ.

[3]) ქორონიკონი უდრის 1125 წ. ამ წელს გადაიცვალა დავით აღმაშენებელი, გამეფდა დიმიტრი, აიღო დმანისი და ამოსწყვიტა ყარსს უღუღიანი. ეს ცნობები არ მოიპოვება ბროსეს გამოცემულს ქართლის ცხოვრებაში (გვ. 263—264), არც მარიამ დედოფლის ვარიანტში (გვ. 334), მაგრამ მოყვანილია ერთ უძველეს ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრების ხელთნაწერში, რომელიც მ. ჯანაშვილმა გადმოსცა წერაკითხვის საზოგადოებას, № 4730 (იხ. ჩემი Описаніе рукописей Общества грамотности, т. II, стр. 117). ესევე ცნობები მოიპოვება ვახუშტის ისტორიაშიც (გვ. 187). უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ცნობები ჩვენის ტექსტის ცალიდან არის შეტანილი როგორც ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრებაში, ისე ვახუშტის ისტორიაში.

[4]) ქორონიკონი უდრის 1150 წ. (ვახუშტიც ამ წელს უჩვენებს). მიღებულის ქრონოლოგიით დიმიტრი გადაიცვალა 1154 წელს.

24. და დაჯდა მეფედ შვილი მისი დ᾽თ (დავით). განგებისაგან მეტი დღე არ ედვა. წლის გათავებაზედ იგიც მოკ᾽და (მოკუდა[1]):

25. და დაჯდა მეფედ დიდი გიორგი, რ᾽ჯნ (რომელმან) ვარძია აღაშენა[2]). გაუენა საზღვართა მისთათა ᾽ნი (ოთველნი) მებრძოლნი მისნი: გამაგრა ᾽ი (ოთველი) სამეფონი: და აღაშენა საუდარნი. ამასვე ქ᾽კსა: ტოზ. ამდონს და მოუკდა[3]) ელკეზ ეაენი ანისს, ოცდა ათს დღეს გარს აღგა. აქათ მიუკდა გ᾽ი (გიორგი) მეფე. შეება და გააქცივა და მოსწყვიტნა ნებითა ღ᾽ჱთა: ამავე ქ᾽კსა ტუდ[4]): სამას ოთხმოცდა თოთხმეტსა: მიიცვალა დიდი გ᾽ი (გიორგი[5]):

26. და დაჯდა მეფედ შვილი მისი თამარ მეფე. მრავალ ჯერ მო(უ)კდეს თათარნი. ვერა რათ აზიანეს ნებითა ღ᾽ჱთა: მიეცა ამას შვილი ლაშა გიორგი: დიდი სიხარული შეიქნა ლაშქართა შინა. გამოვიდა ხანი: ქ᾽კს ᾽ია: ამდონს მიიცვალა თამარ მეფე[6]).

27. და დაჯდა მეფედ ლაშა გ᾽ი (გიორგი): გაუძახა ლაშქარნი

[1]) ცნობა, რომ დავით მეფემ ერთი წელი იმეფა, მოიპოვება მხოლოდ ერთ ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრებაში № 4730, რომელზედაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი (Описаніе рукоп. т. II, стр. 117—118). სხვა ქართლის ცხოვრების ვარიანტებით და ვახუშტის ისტორიით დავით მეფობს ექვს თვე (ქარ. ცხ. გვ. 264. ვახუშტის ისტორია, გვ. 188).

[2]) ამით მტკიცდება ქართლის ცხოვრების ცნობა, რომ ვარძია აუშენებია გიორგი მეფეს, ხოლო თამარის დროს დაასრულეს, გააფართოეს და უმატეს შენობათა (იხ. მარიამის ვარიანტი, გვ. 494).

[3]) დედანში სწერია: მოკ᾽და (მოკუდა?).

[4]) დედანში შეცდომით სწერია: ტ᾽დ. შემდეგ ეს ქრონიკონი სიტყვებით სწერია სწორათ.

[5]) ქრონიკონი უდრის 1174. ამ წელს უჩვენებს ვახუშტი ბატონიშვილიც. ეტყობა ვახუშტის ბევრი თავისი ქრონოლოგიური ცნობები ამ ჩვენი წყაროს ასლიდან ამოუღია. მიღებულის ქრონოლოგიით თამარი გამეფდა 1184 წ. ზემოთ (გვ. 61, შენ. 7) თამარის გამეფება და მაშასადამე გიორგი მეფის სიკვდილი ნაჩვენებია 1180 წ.

[6]) ქრონიკონი უდრის 1191 წელს. ხოლო თამარი უფრო გვიან გადაიცვალა, მიღებულის ქრონოლოგიით 1212 წ.

და მოსწუვიტნა მრავალნი ქალაქნი ვიდრე არჭემის კარამდი. ქ᾽ჯს უკზ. მიიცვალა ლაშა გიორგი[1]).

28. და დაჯდა მეფედ რუსუდან და ვერა კარგად დაუწყო სამეფონი. მისსა ჟ᾽ა (ჟამსა) შიგან გამოჩნდა ნიშანი ადმოსავლეთს ბოლოიანი ნათელი ვარსკ᾽ლავი: და კიდეც ამოსწუდენ სამეფონი: ქ᾽ჯს უ᾽ნა: ამავ თარიღში მოკ᾽და რუსუდან მეფე[2]): მოუხდა თვრუხ თოლად, ამოსწუვიდნა სრულად სამეფონი: და არავინ ჭეშა გამეფენი.

29. ამ დროს ალასტნელისა შვილი დ᾽თ (დავით) მეფე მივიდა უაენს წ᾽ე (წინაშე) მეფობისა გამოსათხოვნად. და ვ᾽ე (ვიდრე) იქით მოუბრუნდებოდა, მოუხდეს თათარნი და სრულად სამცხის სახლნი გარდავლნეს[3]).

---

[1]) ქორონიკონი უდრის 1207 წელს, ხოლო მიღებულის ქრონოლოგიით გიორგი ლაშა გადაიცვალა 1223 წ. ზემოთ (გვ. 62, შენ. 2) უფრო სწორი თარიღია ნაჩვენები გიორგი ლაშის გადაცვალებისა.

[2]) ქორონიკონი უდრის 231 წელს. ვახუშტი უჩვენებს 1237 წ. ბროსეს ანგარიშით რუსუდან გადაიცვალა 1248—1249 წლებში.

[3]) ზემოხსენებული ქორონიკონი და მთელი ეს ხუთი სტრიქონი სიტყვა-სიტყვით მოყვანილია ბარათაშვილის და ბროსეს ვარიანტებში ქართლის ცხოვრებისა. და ეჭვს გარეშეა, რომ ამ ჩვენი წყაროს ტექსტის ცალიდან არის ამოღებული. ამ ამონაწერს ბარათაშვილის ვარიანტში ასეთი ცნობა მოუძღვის: ეს ამბავი სხვა ქორონიკონში ვიძიეთ იმიტომ ასრე დავსწერეთ (იხ. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, ჩემი განოცემა, გვ. 622, შენ. 7)

ალასტანი მდებარეობს ჯავახეთში ჩრდილო-დასავლით კერძო ახალქალაქისა, ვარევან და გოკიას შორის, გოკიის წყალზედ (ვახუშტის რუქით), ხოლო რუსული რუქით ჩობარეთის წყალზედ, რომელიც შეერთვის ჯავახეთის მტკვარს (ვახუშტის რუქით), ანუ ახალქალაქის წყალს რუსული რუქით. ეტყობა მონგოლების დროს ერთი შტო ბაგრატიონთა გამეფებულა ალასტანში, მაგრამ მათ შესახებ ცნობები ქართლის ცხოვრებაში არ მოგვეპოვება. ეს პირველი მაგალითია, რომ ქართლის ცხოვრებაში გვხვდება ალასტნელ მეფის სახელი, მაგრამ, როგორც დავინახეთ, ესეც მერმეა შეტანილი ვახტანგის რედაქციის ქართლის ცხოვრებაში და შეტანილია ჩვენი წყაროს ასლიდან. სხვა ალასტანელ მეფეთ შესახებ იხილე ქვემოთ (გვ. 66, შენ. 3).

30. ამავე ჶ-ს უ-იჿ:. ქ-ს მოუკდეს ფრანგნი ბერძენთა Ქ კოსტანტინეპოლი წაუდეს[1]). ამავე ქ-ს ულგ. ქ-ს დაიჭირეს ფრანგთა ი-ᲠᲚიმის (იერუსალიმის) სახლი[2]). და დიდი სიხარული შეიქნა ს-დ (სრულიად) საქ-ნოშიგან (საქრისტეანოშიგან):

31. Შ-ლნი (ᲨირვეᲚნი) მეფენი ესენი არიან. ამათ უკან მელქისედეგ დაჯდა[3]):

---

[1]) ქორონიკონი უდრის 1198 წელს. ეს ეთანხმება პირველ ჯვაროსანთა ომიანობას (1196—199). ჯვაროსნები თუმცა შეიკრიბნენ კოსტანტინეპოლში, მაგრამ კოსტანტინეპოლი კი არ აუღიათ, არამედ დაიპირეს მცირე აზია, ედესა, ანტიოქია და იერუსალიმი. კოსტანტინეპოლის დაპყრობა ჯვაროსანთა მიერ იყო მეოთხე ომის დროს 1204 წ.

[2]) ქორონიკონი უდრის 1213 წ. იერუსალიმი დაიპირეს ჯვაროსანთა, რომელთაც ჩვენი წყარო ფრანგებს უწოდებს, როგორც ყველა კათოლიკე სარწმუნოების მიმდევართ, 1199 წელს.

[3]) მელქისედეგი უნდა ეკუთვნოდეს ალასტნელ მეფეთა შტოს. მელქისედეგ მეფეს ქართლის ცხოვრება და სხვა ჩვენი წყაროები არ იცნობენ. მხოლოდ მელქისედეგ მეფე მოხსენებულია სინას მთის სულთა მატიანეში, რომელიც სრულიად გადმოუწერიათ ნ. მარრს და ი. ჯავახიშვილს. ამ შრომიდან ამონაწერი ცნობები ალასტნელ მეფეთა შესახებ გადმოგვცა ჩვენ სარგის კაკაბაძემ, რომელსაც მადლობას ვუძღვნით. აი ეს ცნობები:

„ალასტნელი გ-ი დიდი და მათთა ძეთა გ-ნსნოს ღ-ნ.
სულსა მეფის მელქისედეგისა და მათთა ძე (sic) გ-ნსნოს ღ-ნ.
სულსა მეფის ანდრონიკეს და მ(ა)თთა ძეთა გ-ნსნოს ღ-ნ“.
ჯვარის მონასტრის აღაპებში წერებულა პირველ იანვარს ქვეშ:
„ამ(ა)სვე დღესა აღპი მფთ მეფისა მელქისედეკისა“.

მეფე გიორგი და ანდრონიკეს შესახებ ამონაწერებს ჩვენ ვპოულობთ ა. ცაგარლის შრომაშიც, Памятники грузин. старины на Святой землѣ и на Синаѣ, стр. 219—220, ამრიგათ:

„სულსა მეფისა ალასხნელისა (უნდა იყოს ალასტნელისა) გიორგი დიდისა და მათთა ძეთა განუსვენოს და შეუნდოს ღ-ნ.
სულსა მეფის ანდრონიკეს და მათთა ძეთა გ-ს შ-ს ღ-ნ“.

თუმცა ზემო მოყვანილ ამონაწერებში მელქისედეგ და ანდრონიკე ალასტნელ მეფეებათ არ იხსენიებიან, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, ესენიც ალასტნელები არიან. აქ მოხსენებულს ანდრონიკე მეფეს უნდა ეკუთვნოდეს ჩვენ მიერ ნაპოვნი და დაბეჭდილი სიგელი 1348 წლისა, მიცემული

III

ჟამ-გულანი № 381 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა.

ხელთნაწერი ჟამ-გულანი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა № 381, ზომით 21,5×15 სანტიმეტრი, დაწერილია ქაღალდზე ნუსხა ხუცურის ხელით, უდა ადარ აქვს, წიგნი სრულიად დაშლილია, ფურცლები და რვეულები არეული, ბევრგან ფურცლები შეწებებულია სინესტისაგან, ბევრგან სანახევროდ არის შენახული. აკლია თავში ორი რვეული (16 გვერდიანი).

ხელ-ნაწერის სამოცდამეორე რვეულში ორ უკანასკნელ ფურცელზე სწერია:

„მე ტოდვილს დიაკონს **დ᾽თს** (დავითს) **ბაბუხადიას** დამიწერია წირვის ჟამნი მისის შედეგიანთ:. მწუხრის და სერობის:. ხადილიანი:. თუ᾽ნი ოთხ ჟამნზე ვამოწმეთ: რაც ჩვენგან გეწუობო-

---

წითლოსან ქვენიფნაველისადმი. სიგელი დაწერილია მეცხრე ინდიკტიონს ანდრონიკეს მეფობისას, მაშასადამე ანდრონიკე გამეფებულა 1339 წელს (იხ. საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 11—12). ა. ცაგარლის ამონაწერიდან სჩანს, რომ ანდრონიკე მეფეს ჰყოლია შვილი გიორგი. ამ ცნობას ამართლებს ერთი გუჯარი 1435 წლისა, რომელშიაც მოხსენებულია, რომ ლორის ციხის აღების დროს 1431 წელს მოუკლავთ აგარიანებს ანდრონიკეს შვილი ალასტნელი გიორგი: „ამა უსჯულოთა ა(გარის) ნათესავთა ანდრონიკეს შვილი ალასტნელი გ᾽გი მოუკლავს და მრავალნი ქრისტიანენი წამებითა აღუსრულებიან“ (თ. ჟორდანია. ქრონიკები ტ II, გვ. 242). აქ გიორგი ალასტნელი ჯერ მეფედ არ იხსენიება და ეს ეთანხმება ზემო ნაჩვენებ ჩვენ ცნობას, რომ ის გამეფდა 1339 წ. ამრიგად ალასტნელ მეფეთა შორის ეხლა ცნობილია დავით მეფე და მელქისედეგ მეცამეტე საუკუნეში, ანდრონიკე მეთოთხმეტე საუკუნეში და აგრეთვე ცნობილია მეფე გიორგი, რომლის დრო მეფობისა დანამდვილებით არ ვიცით. სინას მთის სულთა მატიანეში ის მოხსენებულია დავით აღმაშენებელის შემდეგ. შეიძლება, ეს იყოს პირველი ალასტნელი მეფე.

და, საცადი არ დაგვიკლია:. სადღეს სწლო:. სკ ნბრ რითგ ან ვ ე (ვიდრე) მაისამდის, ღ ნ უწეის, დიდად არობას ვეცადეთ, ამისთ ს რო-მე ცისკრის სხ რბ ჲ საწ წულო ბოდოს ეწერა. ამისთ ს ბატონს ბე-ვრი არაობა მოვახს ნე, ბატონმა ასე მიბრძანა: რაგარც მაგაშიდ ეწე-როს, ისე დასწერეთ, შ ნ უკანონო იუ ვო. აწ ვინაც მკითხველმ ნ ანუ მწერალმ ნ ჭეოთ, ცისკრის სხრბჲს წ დგმჲს ბოდოს დასწერ-დით, საწ წულოს სტქ რნის ზეით, ოხითას წ რდგმჲს (წარდგომის) ზეით დასწერდით. რ ჲც ამ ჟამნებში და საღეს სწლოშიდ ეწერა, არ დაგვიკლია და სხჲსგ ნაც ბევრი ვეცადეთ და ვამოწმეთ, მრთლის გ ლით სიმ რთლე მოვიჭირვეთ: აწ, ვინც იკითხვიდეთ და ან იხ-მარდეთ, ღ თი თქ ნს ს სოფლს გ ნნათლებს და ნათ ლს მოგინიჭებს, ჩ ნ თ ს შ ნდობჲს ბრძანებდით. ვინც მოგვიხსენოთ, თქ ნც მო-გიხ ნოს ღ ნ ან:. ორი ათორმეტი შობისა და წ ულ კხ ვის მათის თესლმუნებიანათ და ორი იამბიკონი, ესენი მე ცდვლს ღ თს დია-კონს დამიწერია“:.

აგვისტოს ბოდოში დედნის ხელით სწერია: ,,მაისს აქეთ ვ ე აქამომდე მე დამიწერია ი ე (იოანე) ბ ტრიძეს ო (უფალო) ჩ ნო (ჩვენო):.

რვას სეკდემბერს ბოდოს სწერია დედნის ხელით:

,,ღ ო და მისო უბიწოდ მშობელო და ათორმეტნო საუფლ ნო წ ნო მიქაელ და გ ბრ ლ მთ ვრანგ ზნო წ ნო და აცამეტნო გუნდ-ნო ანგ ზნო და მოწამეთა მთავ რნო მხნეო მკედარო ძლ რო და არა-ვისგ ნ ძლევლო გ ი (გიორგი), მცველ და მფარველ ექმენით ორთა-ვე შ ა ცხრბჲსა **მხეიძე ფირანს** და მეუღლესა მისსა **მარეხს** და მოიხს ნე სს ფელსა შენსა ან ან და კ სნ (კირიელეისონ)‘‘.

ბირველ იანვრის გვერდზე სწერია დედნის ხელით:

,,ღ თო და მისო მშობელო აცხ ვნე მხეიძე ფირან ან‘‘.

სამოცდამეთოთხმეტე რვეულის მეშვიდე გვერდზე სწერია დედ-ნის ხელით:

,,ქ. ღ ო შ ე ი ე ბატარიძე ან და კ სნ (კირიელეისონ):. ღ ო ნუ წ რსწუმედ‘‘.

სხვა და სხვა ადგილას ტექსტის ხელით კიდევ არიან მინაწერები:

ღ ო შეიწყალე ფ ლ ცოდვილი მკეიძე ფირან.

ღ᾽ო შ᾽ე ტ᾽ი ი᾽ე:

ამის უტებად მჩხრეკელხ იოანეს (ი᾽ეს) პატარიძეს შეუნდოს ღმერთმან.

ღ᾽ო შ᾽ე ფ᾽ დ ტ᾽ დვიდი ი᾽ე დკ᾽ნი:.

ღმერთო მოიკსენე სასუფეველსა შენსა მხეიძე ფირან ა᾽ნ და კ᾽სონ. ვინც შენდობაჲ უბრძანოთ თ᾽ქნცა შეგინდოს ღ᾽ნ ა᾽ნ:

ეს მარხვა ზატიკი სწორა დასაწერათ მინდოდა, მაგრამ ბატონმა ფირან მიბრძანა რაჲცა ლაზრობ დიდს შაბათამდი ოხითა იბაკოჲ უნდოდეს, ლაზრობის შაბათისთვის დასწერეო. ნაადგომევს ოხითა იბაკოჲ. ადგომის სახარების ბოლოს დამიწერ᾽ოჲ, უფალნო ჩემნო:.

ამ მინაწერებიდან სჩანს: ჩვენი ჟამ-გულანი გადუწერია დიაკონს **დავით ბაბუხადიას** და **იოანე პატარიძეს ფირან მხეიძის** ბრძანებით.

სულ დაცულია 84 რვეული და ოთხი ფურცელი. თავში, როგორც მოვიხსენიეთ, აკლია ორი რვეული. ოცდამეცხრამეტე რვეულს აკლია ოთხი ფურცელი. ორმოცდა მეექვსე რვეულს აკლია ექვსი ფურცელი. არ არის 47 და 48 რვეულები. უკანასკნელ რვეულის დარჩენილია სამი ფურცელი, რომლის პირველ გვერდზე სწერია დედნის ხელით: ,,ღ᾽ო შ᾽ე ტ᾽ დვლი მხეიძე ფირან ა᾽ნ კ᾽სნ''.

ერთ თავისუფალ ადგს სწერია მხედრულად:

„საეკლესიო სახმარი წმიდა ესე გულანი უბრწყინვალესის თავადის მაიორის ჩხეიძის როსტომის არის სოხად სულისა მისისა“.

მხედრულათ შემდეგის დროის ხელით კიდევ სწერია სხვა და სხვა ადგილს:

ღმერთო შეიწყალე ციხის თავი ქაიხოსრო [1]).

ღმერთო შეიწყალე სვიმონ ცქიტიშვილი.

შვაში მოქცეული ჰქონია კინკლოსი ისტორიულის წარწერებით. ეს კინკლოსიც ეხლა დაზიანებულია და თავის ადგილზე აღარ არის. თავში აკლია ფურცლები მე-200 ქორონიკონამდის. უმეტესი ნაწილი მინაწერებისა ტექსტის ხელით არის ნაწერი, უმცირესი შემდე-

---

[1]) ეს ქაიხოსრო გვარათ აგიაშვილი უნდა იყოს. მისი გადაცვალება იხსენიება კვინკლოსის მინაწერში ქვემოთ 1793 წ.

გი დროის ხელით, ზოგჯერ მხედრულით. ტექსტის ხელით მინაწერები თავდება 1703 წლით. ეს გარემოება გვიჩვენებს, რომ მთელი ხელთნაწერი გადაწერილია მე-XVIII საუკუნის დამდეგს. შემდეგი დროის მინაწერები თავდება 1803 წლით. სულ კვინკლოსი შეიცავს ცნობებს 1512 წლიდან 1803 წლამდის. მაშასადამე ეკუთვნიან მეთოთხმეტე მოქცევას, ხოდო ერთი თარიღი გელათის აღშენებისა ეკუთვნის მეცამეტე მოქცევას და უჩვენებს 1057 წელს, ესე იგი ბაგრატ IV მეფობას, თუმცა გელათის აღშენების დაწყებას მიაწერს არა ბაგრატ IV, არამედ დავით აღმაშენებელს, რომელიც იმ დროს არ ცხოვრობდა. უმეტესი ფაქტები ამ კინკლოსისა ეხება დასავლეთ საქართველოს ისტორიას და ჩვეულებრივით სხვა კინკლოსებშიც იმეორება[1]), ზოგი ცნობები კი ახალია.

ქ᾽კს: **Ь**.—1512. ამა ქკ᾽ნსა ხუანთქარმან გელათი და ქუთათის(ი) დაწუა.

ЬЪ.—1519. ამა ქკ᾽ნსსა დაჯდა გელათს ეპისკოპოზად საურ᾽ლიძე (საყვარელიძე) მ(ე)ლქ[ისედეკ].

ЬОЪ.—1057. ამა ქკ᾽ნსა დ᾽თს (დავითს) აღმაშენებელს გელათი დაუწყია და ქკ᾽ნი მობრუნებულია.

ЬОФ.—1591. ამა ქკ᾽ნსა შეებენ მეფე როსტომ (და) დიანი მეფეს სჯმონს და იმერელს და ოდიშარს გაემარჯვა ამავე ქრ᾽კნს:.

---

[1]) ასეთივე მინაწერები ჩვენ შევკრიბეთ სტატიებში: 1) „Историческія приписки двухъ кинклосовъ и хронологическій перечень событій по нѣкоторымъ другимъ источникамъ“, XXI вып. Сборника матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. 2) „Кончаетскій „жамъ-гулани“ и историческія приписки его кинклоса», XXIX вып. Сборника. 3) «Хроника Эристовскаго Акаѳиста», ibid. 4) «Акаѳистъ креста и корониконы», Описаніе рукописей грузинскаго общества грамотности, т. II, стр. 655—658. უმეტესი ნაწილი ფაქტებისა ჩვენი კინკლოსისა ნაჩვენებია აგრეთვე სხვა ხელნაწერის კინკლოსში, რომელიც ჩვენ დავსტამბეთ და განვმარტეთ ზემო აღნიშნულ სტატიაში „Историческія приписки двухъ кинклосовъ“ და ამიტომ საჭიროთ არ მიგვაჩნია აქ ხელმეორეთ განვმარტოთ.

ნᲧᲩ.—1604. ამა ქკ᾽ნსა მიიცვალა მეფე როსტომ[1]:.

ᲠᲜᲬ.—1623. ამა ქკ᾽ნსა დეკემბერსა: თ: შეიბენ გოჯოურას მეფე გიორგი და ლეონ დადიანი. დადიანს გაემარჯვა:.

ᲠᲜᲩ.—1625. ამა ქკ᾽ნსა შვიდმა მამია გურიელი მოკლა:.

ᲠᲧᲪ.—1637. ამა ქკ᾽ნსა მიიცვალა მეფე გიორგი:.

ᲠᲐᲩ.—1654. ამა ქკ᾽ნსა მიიცვალა მამუკა ბატონიშვილი. დადიანმა ლეონ დააშ(ა)ვა და მუნ აღესრულა დარჩენილი:.

ᲠᲐᲪ.—1657. ამა ქკ᾽ნსა მიიცვალა დადიანი ლეონ. და გაბატონა მეფე ალექს(ა)ნდრემ დადიანი ვამეუ:. და ჭიდაძე, მიქ(ე)ლ(ა)ძე დადიანმა და ოდიშარმა მეფეს მოსცეს ძმის სისხლშიდ:.

ᲠᲐᲮ.—1659. ამა ქკ᾽ნსა შემეება მეფეს ალექსანდრეს დადიანი ლიბარ და ქაიხოსრო გურიელი. ფარათ-ფაშასა ურ(უ)მნი ახლდენ და ქართველი ბატონის ს(ა)ხლით (sic) უხუცესი ციციშვილი და ქ(ა)რთვ(ე)ლი ლაშქარი გუჩრც ახლდენ ბანძას. მეფეს ალექსანდრეს გაემარჯვა:.

ᲠᲐᲠ.—1661. ამა ქკ᾽სა მიიცვალა მეფე ალექს(ა)ნდრე და ძე მისი ბ(ა)გრატ მეფედ დაჯდა:.

ᲠᲩᲯ.—1668. ამა ქკ᾽ნსა ფაშამ ჩამოიყვანა კახი ბატონის ქალი დარიჯნა(sic) დედოფალი, გაბატონეს, მაგრამ ქუთათის ლეჩხუმლებ(მ)ა მოკლეს. ისევ ბაგრატს დარჩა მეფობ(ა)Ა:.

ᲠᲑ—1672. ამა ქკ᾽ნსა დაესხა მეფეს ბაგრატს ქუთათის ასან ფაშა. მეფე პელთ დარჩა და იმერეთი და ოდიში აოხრა. ქუეყანაᲐ (ქ᾽ᲣᲐ) ვერ დიჭირა და ისევ მეფე გაბ(ა)ტონა(sic):.

ᲠᲑᲧ.—1674. ამა ქკ᾽ნსა შემოადგენ ქუთათის ციხეს მეფე ბაგრატ და იმერელნი. ქ(ა)რთვ(ე)ლთ ეჭირა. ალებით აიღეს, მაგრამ მოშალეს. ღ᾽ნ[ხედვა მისი[2] ციხე ვ]ინც მოშალა, ქუთათისი დასწვეს და ქალაქი ალოკრეს... [3]).

ᲠᲑᲮ.—1679. ამა ქკ᾽ნსა ჩამოვიდა იმერეთის დასაჭირვად მეფე არჩილ:.

---

[1]) იგულისხმება იმერეთის მეფე როსტომ.

[2]) ეს, რაც ფრჩხილებშია, გადასულია, ამიტომ ჩვენი კითხვა საეჭვოა.

[3]) აქ ორი სიტყვა გადასულია.

ՔԿԷ.—1703. ამა ქვ᾽ნსა ჩამოვიდა აზრუმის ფაშა: საბეკას ციხე: ჭალატეის ციხე, შორაპნის ციხე დააქციეს, მრ(ა)ვალი ქუეყანა დაწვეს, დაკაფეს და აოხრეს:.

ՔԿԲ —1710. ამა ქვ᾽ნსა გაემარჯვა მეფე გიორგის ფარცხანაყანევს დადიანსა და რაჭის ბატონზედ და ვაკის ბატონზედ [1]).

Օ.—1712. ამა ქრნიკონსა გაემარჯვა ჩხარს მეფე გიორგის:

ՕԿ.—1732. ამა ქორონიკონსა მეფე ალექსანდრეს თავის ძმა შემოება, დადიანი, ერისთავი, აბაშიძე თანა ახლდა, მეფე ალექსანდრეს გაემარჯვა ჩიხორს. დადიანი დაირჩინეს:. თუესა (თ᾽ა) დეკენბერსა კ᾽გ:.

ՕՀԿ.—1757. ამ ქორონ᾽კნს იქმნა ხრესილს ომი, თათრებ(ი)ს ვეზირის ჯარს ახლდენ ერისთავი და აბაშიძე, წულუკიძე და მეფეს შამოებენ და გაემარჯვა მეფე სოლომონს: აბაშიძე მოკლეს, ერისთავი გაქციეს, წულუკიძე დაირჩინეს, ქემხა და ბაშადა მოკლეს. სხვაჲ უანგრიშო მოკლეს და დაირჩინეს: დეკემბერსა: იდ: დღესა კჳრიაკესა [1]):

ՕԾԿ.—1778 [2]). ქ. ამ ქორონიკონს მიიცვალა დედოფალი მარიამ დიდი მეფის:. სოლომონის (მეუღლე).

ՕՕԿ.—1784. ამა ქორონიკონსა:. მიიცვალა: ნეფე სოლომონ.

ՕՆԷ.—1793. ამა ქორონიკონსა მიცვალა სარდალ-ქეშიკთ უხუცესი ციხისთავი აგიაშვილი ქაიხოსრო.

ՕՆԿ.—1794. ამ ქორონიკონს მიცვალა (sic) მეფე დავით.

ՕՆԿ.—1797. ამა ქორონიკონსა მიცვალა მეფე ერეკლე.

ՕԿԷ. —1803. ამა ქორონიკონს მიიცვალა დადიანი გრიგოლ.

ბოლოს **უწ**ერია ხუცურათ იმ ხელით, რა ხელითაც მინაწერები სწერია:

რ᾽ჲ დ᾽თვდეს თ᾽ვსვე დაიწეე, სადა ქანწინი უზის:.
ეს. ქრ᾽ნკნი: მე დამიწერია ი᾽ეს:-
ამას ქვემოთ კიდევ ხუცურათ:
ქ ღ᾽ო შ᾽ე ი᾽ე ბატარიძე ა᾽ნ და კს᾽ნ:. ღ᾽ო ნუ წ᾽რსწუმედ:.

---

[1]) სხვა მერმენდელის ხელით და მ[illegible]ლნით არის დაწერილი ხუცურად.

[2]) აქედგან იწყება მინაწერები მხედ[illegible]ულის ხელით.

IV

ჟამ-გულანი № 342 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა.

ჟამ-გულანი № 342 შემოწირული ვასილ არჩილის ძის ციციშვილის მიერ, 28×19 სანტ., დაწერილია მტკიცე ქაღალდზე ნუსხა ხუცურის ხელით და შავის მელნით. წითელური სათაურები, სტრიქონები და ასოები ბევრია; ტექსტი ნაწერია ერთ სვეტად და ზის ფერადებით დახატულ ოთხკუთხედში. თითო გვერდზე 33 სტრიქონია. ყდა აქვს ხისა შავ ტყავ გადაკრული და ზედ უვავილებია ჩაკუჭვნით გამოხატული, შეიცავს სულ 640 ფურცელს. თავში 23 ფურცელი მეთვრამეტე საუკუნის ხელით არის მიმატებული და ნაწერია წვრილი ნუსხა მხედრულის ხელით ორ სვეტად. ამავე ხელით მიმატებულია შემდეგ 608—621 ფურცლები. აქ ტექსტი ნაწერია ერთ სვეტად. ბოლოს დართული აქვს კვინკლოსი; მაგრამ კვინკლოსს აკლია „ტმზ“ შემდეგი ქორონიკონები, ესე იგი 185 ქორონიკონი. ტექსტი მიმატებული ასე იწყება თავში: ფს᾽ნი დ᾽თისი. ნტრს კ᾽ცი რ᾽ი არა მივიდა ზრახვასა უ᾽ღთასა. ძველი ტექსტი ეხლა იწყება მესამე რვეულიდან (რვეულში რვა ფურცელია) ამ სიტყვებით: აღ᾽სდ რ᾽ჲ ძღისგ᾽ნ ესე ღ᾽ცვნი წ᾽რთქუჱ᾽ნ შუაღმის უწინარეს:-

მე-იბ რვეულის ბოლოს მხედრული მინაწერი აქვს 1770 წლისა:

ქ. ღ᾽ო სიტკბოებითა შენითა მოიხსენე გრიგორ: ქკს უჲ᾽.

მე-იგ რვეულიდან იწყებიან იბაკონნი, სათაურით:

იბ᾽კონი წ᾽ისა ღ᾽ისმშ᾽ბლისანი რ᾽ღ არს დაუჯდომელნი, ᾽ ბერძულად იკათისტოს ეწოდების.

მე-კდ რვეულით თავდებიან იბაკონნი შენიშვნით:

აქა დასრულდა ოხითა იბაკონი წლისნი. თავითგან იწყე:-

მე-კე რვეულიდან იწყება გულანი სათაურით:

თ᾽ა დეკემბერსა კ᾽დ წინა დდე ქ᾽ეს შ᾽ბისა.

᾽ ესრეთ იქმნას წესი ჟ᾽მთ ღოცვისა:. კანკელსა წინაშე დაასუჱ᾽ნოს ხატი.

მე-231 ფურცლის მეორე გვერდზე სწერია ტექსტის ხელით:

წმიდანო დ᾽Ენო რ᾽ნი ამა წ᾽თა ჟამ-გულანთა მიემთხჳნეთ მოიკსენებდით:- ᲯᲣᲑᲐᲓᲠᲣᲒᲡᲐ ᲐᲠᲐ წ᾽Ა ᲛᲬᲘᲒᲣᲚᲔᲕᲐᲜᲗᲐ, მემსიძვა, უძღებმა, მემრუშემა, მზრ᾽ხველმა, მემრულემა[1]), მ᾽სმენელმა. მე მხ᾽ლო მტ᾽რი ს᾽ლისა ჩ᾽მისა, საძაგელი და შებირდული. მე უდ᾽რსი Უ᾽თა ცდ᾽ვლთგნი და ავთა მიმბაძველი და კარგთა მოძულე, მე სასო წარკუᲬთიელმა და არა კთლ᾽დ მოდ᾽ᲐᲬᲔᲛᲐ, მე ცᲓᲕᲚᲗᲐ უნ(ა)რჩეველესმა და უნანულმა თ᾽დ ცოდვილმა თანასკერტელმა ციციშვილმა სარდარის-ᲗᲐᲚᲐᲢᲗ-უხუცის ᲗᲐᲗᲣნას ძემან ზაალ და თ᾽Ა შეცსედრემან ჩ᾽ნმან ასულმან ამირეჯიბისამან ბატონმან მარიამ ვიგ(უ)ლეთ და ვიგულისმოდგინეთ და ადვაწერინეთ წ᾽Ე ესე და ს᾽ლთა განმანათლებელი უნაკლულო და ᲣᲘ᾽თრთ ადსრულებული ჯᲐზულითა და დახ(ა)ტჯთა ესე ჟამ-გულანი ს(უ)ლისა ჩ᾽ნისა სოხად და ძეთა ჩ᾽ნთა სადდეგრძელოდ და სასურველისა ჩ᾽ნისა მშობლისა სასულიერო და მოსაგსენებლად ქართველთ მეფის დის დედის-იმედის სოხად. შემოგწირეთ მცირე ესე შეს(ა)წირავი შენ საშინელსა და ცათა უმაღლესსა ვედრებისა დ᾽ის მშობელსა. ვინცა და რამ(ა)ნცა კაცმან ესე გამოგწიროს ანუ დიდთა ანუ მცირეთა, გინა მეფეთა, გინა ეფისკოპოსთა, ანუ ადამის ნათესავთა, ანუ ტუᲬობისაგან დაკსნილი არ მოგართუას ჩ᾽ნთა ცოდვათათჳსმცა განიკითხჳს მას მეორედ მოსლვასა და ნურათამცა ნუ იქნების კსნა ს᾽ლისა მისისა დღესა მას დიდსა განკითხჳსასა. ᲬᲐ დამამტკიცებელნი ამისნი ᲓᲬ᾽Ნ აკურთხნეს. დაიწერა წიგნი ესე ქჳსა: ტმთ:-

აქედგან სჩანს, რომ წიგნი გადაწერილია **1661** წელს.

ამას შემდეგ მე-232 ფურცლიდან ანუ მე-კდ რვეულიდან იწყება დასდებელნი ადგილმისნი და რვა კმა და თავდება 318 ფურცლით, რომლის ბოლოს ტექსტის ხელით სწერია:

სრულ იქმნა რვა კმა ესე კურთხევანი და ერთი მრთელი შჯული ეოვლითურთ უკლები ბრძანებითა ციხისშვილის ზაალისითა, აკმარეს ᲓᲬ᾽Ნ სიგრძესა შ᾽Ა დღეთასა. კელითა ჩემ ცოდვილისა ათანასესითა. ახლად მოსწავლე ვიუავ და თუ რაᲔმე დამეშავებინოს, ნუ მწყევთ, უფალნო ჩემნო, გევედრები:-

---

[1]) დედანში წერებულა: მემრუცლემა.

მე-223 ფურცლის ბოლოს verso ტექსტის ხელით სწერია: ღ᾽თო და ხ(ს)ტო ცხ(ო)ველო მშჯდობასა და დდეგრძელობასა კარგად ყოფას შინა აკმარეთ წმიდანი ესე წიგნი: ცოდვანი მათნი შეუნდვენ ღ᾽ო: ზაალს ციციშვილს ა᾽ნ:-

მე-254 ფურცლის ბოლოს აშიაზე ტექსტის ხელით:

ჯ ღ᾽ო ადიდენ ბატრონი ზაალ ციციშვილი.

ამას შემდეგ მე-320 ფურცლიდან იწყება საგალობელნი საუფლოთა დღესასწაულთანი და სახიონოთა წ᾽თა დღეთა თჯსცა გინდეს.

მე-409 ფურცლიდან ანუ კზ რვეულიდან იწყება სხვა დასდებელნი ამ სათაურით:

ესე დასდებელნი და გალობანი, რომლისცა მოციქულისათჯს გინდეს, მისთჯსცა ითქმიან სიტყჯსა ქცევითა, კარნა სადაცა ჩიტის თუალი ჯდეს, სახელს მას ადგილსა იტუოდი (იტუ᾽დი):-

შემდეგი ნაწილი ხელთნაწერისა ნაწერია იესეს მიერ, რაც სჩანს მე-509 ფურცლის ბოლოს მინაწერიდან:

ჯ შ᾽ე ფ᾽ დ ტ᾽ი იესე ამა შბ᾽თ კკ᾽ის მწერალი ა᾽ნ:- (აქამდის ხუცურათ არის ნაწერი შემდეგ მხედრულათ). რაც: ოდენ: ძალ მედვა: სიკეთესა: და: სიმართლესა: და: რიგს: ვეცადე: უწეის: ღ᾽თნ: უცებად: წერისათვის: ნუ: მწყევთ: ღ᾽ისათ᾽ს გ᾽ბი ო᾽ნო ჩმ᾽ნო. (უკანასკნელი ოთხი სიტყვა ხუცურათ სწერია).

მე-622 ფურცლიდან იწყება „განმარტებაჲ საიდუმლოთა კათოლიკე ეკლესიისა და სხ᾽ს მეტყუფ᾽ლებაჲ წესთა მისთა განწესებული წ᾽ისა ბასილისა და წ᾽ისა მაქსიმესი და სხ᾽ჲთა მამათა“.

შემდეგ მოყვანილია „კითხვა-მიგებანი“ სხვა და სხვა მამათა.

ხელთნაწერი შემკობილია ფერადებით დახატული სურათებით. სურათებს უჭირავს ოცდა ოთხი ფურცელი, მაგრამ ზოგ ფურცლებზე თორმეტ-თორმეტი სურათია, ზოგზე ოთხ-ოთხი და სხვა. სურათებს წარწერა აქვს ბერძნულად და ხუცურად. ხუცური წარწერა ძალრე ხელით არის და ეტყობა მერმეა მიწერილი.

მე-113 ფურცელის შემდეგ დახატულნი არიან წელთამდის: მამა ანტონი, ეფთჯმი, საბა, ონოფრე, ათანასი, არსენი, იოსიფატი, მარკოზ, იოანე დამასკელი, ზოსიმე, პავლე, ევფროსინე.

მე-120 შემდეგ: წმიდა მოწამე სევასტიოს (წამება), პავლეს წამება, დევნოს(?) არიოპაგელი, მამა ანზოს(?) წამება.

მე-128 შემდეგ ოთხი სურათი წმიდა ეკატერინეს წამებისა.

მე-148 შემდეგ—სურათი წ᾽თა ორმეოცთა სევასტიას წამებულთა.

მე-155 შემდეგ: კონსტანტინე და ელენე, კოზმან და დამიანე (წელთაშდის).

მე-319 შემდეგ: წმიდა ბასილი, იოანე ოქროპირი, გრიგოლი, ათანასი, კვირილე, ნიკოლოზ, სპირიდონ, ანდრია, პოლიკარპოს, გრიგოლ, სილბისტრო.

მე-336 შემდეგ: წამებანი დიმიტრისი, მინასი, ეგნატესი, ელევთესი.

მე-353 შემდეგ—შობა.

მე-358 შემდეგ: წამებანი სტეფანესი, ანა, აზარია და მისაელისა, ვალასი, პავლე მოციქულისა.

მე-359 შემდეგ ნათლისღება.

მე-369 შემდეგ ხარება.

მე-374 შემდეგ წმიდის გიორგის წამებანი (ოთხი სურათი).

მე-396 შემდეგ ფერის ცვალება.

მე-399 შემდეგ უოვლად წმიდის მიცვალება.

მე-409 შემდეგ მირქმა.

მე-414 შემდეგ: ელია, ელისე, პანტელეიმონ, ტვირიფონ.

მე-419 შემდეგ: გიორგი, დიმიტრი, თეოდორე, პროკოპი, ნიკიტა, ეკსტათი, გაიანე, თეოფისტე, მინა, კვირილე, არტემი.

მე-424 შემდეგ: პარასკევა, მარინა, ანასტასია, თეკლა, ანასტასია, ეკატერინა, კვირიკე (კ᾽კე), მინადორა, მიტროდორა, ნიკოდორა, ბარბარა, იულიტა.

მე-496 ფურცელზე: ლაზარეს აღდგენა.

მე-544-ზე: ფერხთბანნა, სერობა, (ქრისტემ) ბრმას თვალი აღუხილა, სამარიტელი.

მე-547-ზე ჯვარცმა.

მე-608 შემდეგ გვერდის გახხილვა თომას მიერ.

მე-609 შემდეგ ადამის ჯოჯოხეთიდან გამოყვანა.

მე-645 ფურცლიდან იწყება კვინკლოსი ისტორიულ წარწერებით, მაგრამ, როგორც მოვიხსენიეთ, კვინკლოსი სრული არ არის. მოგვაკვს მინაწერები, რომელნიც შერჩენილან და რომელნიც ერთ და იმავ ტექსტის ხელით არიან ნაწერნი: ქრონოლოგიური ცნობები იწყება 1388 წლიდან და თავდება 1656 წლით.

ქგ᾽ნს:

ՕԾ—1388 [1]). აქა მზე დაბნელდა.

ՀՆԷ—1423. დაწყებ(ა)ჲ ბერძენთა ქორონიკ(ო)ნისა [2]).

ՀՆԸ—1429. აქა სარკინოზობ(ა) შეიქნა [3]).

ՀԿԸ—1439. აქა კოსტანტინე მეფე გარდაიცვალა [4]).

ՀՊԿ—1444. აქა კოსტანტინეპოლი დაიჭირეს ოთმანიანთა და სრულ (სრ᾽ლ) საბერძნეთი [5]):-

ՀՃԷ—1463. აქა ქართვ(ე)ლთ მეფე თავრეზს (თვრეზს) გაილაშქრა (გლ᾽შქრა) და თემურა ალკრა.

ՀՅԿ—1474. აქა გიორგი (გ᾽ი) მეფე გარდაიცვალა.

---

[1]) ჩვენ ქორონიკონის რიცხვს ვუმატებთ მეთოთხმეტე მოქცევის დასაწყისს, მაგრამ შეუძლებელია გადაჭრით თქმა, რომელ მოქცევის ქორონიკონზეა აქ საუბარი.

[2]) ეს უნდა ეკუთვნოდეს მე-XII მოქცევას და უდრიდეს 359 წელს (248+111=359), მაგრამ აქ შეცდომაა ორი წლით, ვინაითგან იულიანეს კალენდარი იწყება 361 წლიდან. უნდა იყოს ქორონიკონი რიგ, და ამგვარი ქორონიკონი მართლა გვხვდება სხვა ქართულს წყაროში (იხ. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, I, გვ. 83).

[3]) თუ ეს ქორონიკონი მეცამეტე მოქცევას ვაკუთვნეთ, რაც უფრო საგულისხმოა, გამოვა 897 წ., მაგრამ გადაჭრით არც აქ ითქმის, რომელ მოქცევას ეკუთვნის ეს ქორონიკონი.

[4]) აქაც ძნელია გადაჭრით თქმა, რომელ მოქცევას უნდა ვაკუთვნოთ ეს ქორონიკონი, მეცამეტეს თუ მეთოთხმეტეს. თუ მეცამეტეს ვაკუთვნებთ, მაშინ ეს იქნება კოსტანტინე აფხაზთა მეფის სიკვდილი 907 წელი. ვახუშტი ამ კოსტანტინეს სიკვდილს უჩვენებს 906 წელს.

[5]) აქედგან დაწყებული ყველა ქორონიკონები ეკუთვნიან მეთოთხმეტე მოქცევას და აღნუსხვილი ფაქტები ცნობილია სხვა ამგვარი წყაროებიდან და ამიტომ განმარტებას არ გამოვუდგებით. ეს და სხვა ამგვარი მრავალი ქრონოლოგიური ცნობები მოყვანილნი არიან თ., ჟორდანიას ქრონიკებშიც.

ნკიკ[1])—1535. აქა ამა ქორონიკონსა არის დასაბამითგან წელნი შჯდა(sic) ათას ოცდა ორი ვიდრე აქამომდე [2]):-

ნკშ—1536. აქა მ(ურ)ჯ(ა)ხე(თ)ს შეიბნეს:-

ნკნ—1539. აქა სომეხნი შეიშ(ა)ლნეს და თევდორობის კკრა ჭამეს:-

ნშნ—1543. აქა ხუანთქრის ფაშაები მოვიდეს რიცხჳთ ოცდა ორი ათასი: და სრულიად (სრ᾽ლად) ტაო ამოსწყვიდეს:- მოუკდა ბაგრატ მეფე ქარალაქს, გაიმარჯვა, ამოსწყვიდნა მრავალნი (მრ᾽ვალნი):-

ნშჩ—1550. აქა ტაოს ქუეყანაჲ (ქუ᾽ნაჲ) დაიჭირეს ურუმთა:-

ნაკ—1553. აქა არტანუჯი წაართვეს (წრთვეს).

ნაკკ—1554. აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიჭირა ყე(ე)ნმან:-

ნაკკ—1555. აქა დიდის მეფეთ მეფის ასული მარიამ ეოფილი მარინე მიიცვალა:-

ნჩშ—1566. აქა დიდი ყამი შეიქმნა.

ნპკ—1573. აქა ეიზილბაშთ ოცხე ამოსწყალეს:-

ნპკ—1575. აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაზმის მი(ი)ცვ(ა)ლა.

ნპნ—1579. აქა ალალ(ა) ფაშაჲ (ფშ᾽ჲ) გამოვიდა.

ნპფ—1581. აქა სინა ფაშაჲ გამოვიდა.

ნბკ—1584. აქა ო(თ)მანიანთ ბატონს მანუჩარს უღალატეს და გააქციენა:.

ნბჩ—1600. აქა მიიცვალა ბატონიშვილი ბატონი როდამ:. და ამასვე წელსა მეფე სვიმონ დაიჭირეს:-

ნყკ—1603. აქა მიიცვალა დიდი ათაბაგის ასული ბატონი თეოდორაჲ:.

ჟნკ—1633. აქა მეფის ალუარს(ა)ბის შვილი(ს) შვილი როსტომ მეფე მოვიდა.

ჟნკკ—1635. აქა სომეხნი შეიშ(ა)ლნეს მეორედ.

ჟნკშ—1637. აქა ხუანთქარი (ხ᾽ნთქრი) გამოვიდა და ერევანი (ერევნი) აიღო: და მასვე წელსა მასეთ წა(ა)რთვა:-

[1]) ამას წინ ერთი ფურცელი ქორონიკონის ცხრილს აკლია.

[2]) ეს არ ეთანხმება ქორონიკონს: 7022 წ. უდრის ბერძნული საათვალავით 1514 წელს (7022—5508=1514).

ᲥᲗᲔ—1643. აქა შასეთ ეანი (ე᾽ნი) მიიცვალა.

ᲥᲗᲘ—1645. აქა გურიელის შვილი ოტია მიიცვალა:.

ᲥᲐᲤ—1656. აქა სვეტის ცხოვლის (ცხვლის) გუნბ(ა)თი დაიქცა.

V

მეფის გიორგის ძის დავით ბატონიშვილის ხელით დაწერილი ქრონოლოგიური ნუსხა.

ეს ნუსხა მოთავსებულია კვინტოს კურციოს წიგნის ხელთ-ნაწერის ბოლოს წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებისა № 394, რომელიც კუთვნებია დავით ბატონიშვილს [1]). ნუსხა შეიცავს სულ 13 ქრონოლოგიურ ცნობას (მუხლებად დაუოფა ჩვენ გვეკუთვნის). აქ დავით მოგვითხრობს იმ ომების შესახებ, რომლებშიაც მას მონაწილეობა მიუღია. ცნობები იწყება 1785 წლიდან და თავდება 1798 წლით. ნაწერია თვით დავით ბატონიშვილის ხელით.

1. ომარხანმა რომ ადიდო ახტალა, მე ვიუავ წლისა ით, წელსა ჩღპე, თვესა სეკდენბერსა: კ: ხოლო—ვახანი ოკდონბრის დ, დღესა Ჰარასკევსა. დავით (ჩართულად).

2. წელსა 1789, დღესა სამშაბათსა, ვსძღე ქარელში დიდსა ჯარსა დეკთასა სამგზის, ივლისის 9. Ჰირველი ჩემი ჯარის თავობა ეს იო.

3. ამავე წელსა დავარბიე ყარსი, რ᾽ დიცა დიდ(დ)იდითა ალაფითა მოვიქეცით, და ვსძღეთ ფრიად (ფ᾽დ) მცირეთ მხედრობათა მათ. ამავე დღეს მოკვდა კელთაგან ჩემთა ბიგი-იშიუბეგ და თიქნირელისანი დღესა სამშაბათსა, ოკდონბრის 16. და სანი-ბეგიც მოვჰკალ.

4. წელსა 1791 დეკის ჯარზედ გავიმარჯვე თიანეთს, დღესა ხუთშაბათსა, აგვსტოს 1.

---

[1]) ამ ხელთ-ნაწერის შესახებ ცნობები იხილე ჩემს წიგნში «Описаніе рукописей Общества грамотности», т. II, стр. 817—818.

5. ამავე წელსა, სეკდენბრის 8, ჩინებული გამარჯვება მამიხდა ილტოზედ ჩვენ მცირეთა ფრიადსა (ფ´დსა) ძალსა ზედა ლეკთასა, დღესა კვირიაკესა.

6. ამავე წელსა, ნოე(მ)ბერს 26, ფადარსა და ბაიმათლოს დავ-ჭკარი, და საუცხოო გამარჯვებაც მოგუხდა ამ დღეს სამგზის.

7. წელსა 1795 მოვიდა ალამაჭმათხან და შემუსრა ტფილისი და სძლო მეფესა. თუმცალა წინას დღეს ვსძლეთ იმისს ჩარზაჩს ჩინებულად.

8. წელსა 1795 ყარაიზედ ჩინებული ძლევა მოგ(ვი)ხდა დეკემბრის ე, დღესა ხუთშაბათსა, ლეკის ჯარსა ზედა, ფრიად ჩინებული, ჩვენ მცირეთა და ბეჭირვებულთა დარღვევისათჳს ტფილისისა. ამავე თვესა 12 მოვიდნენ რუსნი.

9. ბრძანებითა მეფისათა წარვედით განჯას და ალვიდევით ქალაქი და ციხეს მოვადეგით აპრილის 3 დღესა, ხუთშაბათს.

10. წელსა 1796, მაისის 10 დღესა, შაბათს, ჩინებული და უწარჩინებულესი გამარჯვება მოგუხდა ციხისა ჯარზედა.

11. კვალად (კ´დ) მაისის 16 კარგი გამარჯვება მოგუხდა და არზუმანცა მოვჭალით. და ვიდრე ბატონის ჩამოსვლამდე თექვსმეტ ომი მოგუხდა, თექვმეტ ჯერვე ვსძლეთ განჯელთა.

12. ამავე წელს, აქავ დგომაში, აქედამვე ავიალაფე ბაიანად წოდებული სოფელი, აპრილისს სამს, და ფრიადი ტყვე და საქონელი ვიშოვეთ.

13. წელსა 1798, ბრძანებითა მეფისა გიორგისათა, წარველ ყარსს, და ავიალაფეთ, და გაუქცივე ოსმალთ შეერიდობა და ვსძლე ალიბეგს ესრეთ ჩინებულად, რომელ (რ´ლ) ყაუხიც გავაგდებინეთ, ნოემბრის 11 იყო, დღესა ხუთშაბათსა:

ე. თაყაიშვილი

შინაარსი

I. რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლნია იერუსალიმის პატრიარხს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიაში . . . . — გვ. 3

1. ბიოგრაფიული ცნობები დოსითეოსის შესახებ . — 3—4

2. წერილები დოსითეოსისა საქართველოს მეფეებთან და კათალიკოსთან . . . . . — 4—9

3. ცნობები ხელთნაწერის შესახებ . . . . — 10—21
ანნა დედოფლის ეპიტაფია (11); იოანე პეტრიწის ნაქუსნი, კავშირის ბოლოს დართულნი. თუ რათ ეწოდა იოვანეს ჭირჭიმელი (15); დაბადების და მიცვალების დღეები ერეკლე მეფის და ბატონიშვილთა (17—18).

4. ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა. — 21
განმარტება ამ ისტორიისა (22—26 ; აფხაზთა მეფეების ნუსხა ჩვენი ხელთნაწერის და დოსითეოს კათალიკოსის მიხედვით (27—29).

II. მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან და შენიშვნანი ამ ცნობების შესახებ . . . . — 29—41

III. ჟამ-გულანი № 381 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა . . . . — 42—47

IV. ჟამ-გულანი № 342 „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა“ და ისტორიული მინაწერები მისი კვინკლოსისა . . . . — 48—54

V. მეფის გიორგის ძის დავით ბატონიშვილის ხელით დაწერილი ქრონოლოგიური ნუსხა . . . — 54—55

შ ე ს წ ო რ ე ბ ა ნ ი

გვ.	სტრიქ. ქვემოდან	დაბეჭდილია	უნდა იყოს
37	2	61	36
39	4	61	36
40	1	66	41
40	22	62	37

შესწორება-შენიშვნა
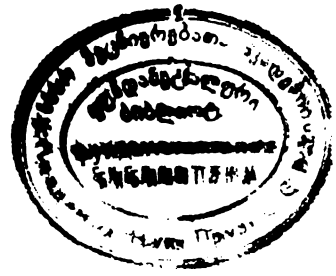
ზემოთ მეორე სტატიაში, გვ. 38, ტექსტში სწერია: „და დაჯდა შემდგომად მისსა (დავით აღმაშენებელისა) შვილი მისი ზურაბ მეფედ და დემეტრე დაიპირა ყოველი სამეფო“. აქ ჩვენ ზურაბი და დემეტრე ორ სხვა და სხვა პირათ მივიღეთ, მაგრამ ეხლა უმჯობესად მიგვაჩნია აქ ერთი პირი ვიგულისხმოთ და სიტყვა „ზურაბი“ ეპიტეტათ მივიღოთ დიმიტრისა, ესე იგი დიმიტრი სწორი და მსგავსი იყო ზურაბისა (შაჰნამეს გმირისა), ისე, როგორც შავთელის შედარებით მამა მისი დავითი როსტომს უდრიდა გმირობით.